

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
“БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ”
для студентів спеціальності
6.030508 «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»,
з подальшою можливістю навчання
за спеціалізацією 7.03050801 «Фінанси і кредит»
всіх форм навчання

ЧАСТИНА 3

2014

Конспект лекцій з дисципліни «БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ» для студентів спеціальності 6.030508 «Фінанси і кредит» з подальшою можливістю навчання за спеціалізацією 7.03050801 «Фінанси і кредит» всіх форм навчання частина 3/ Укладач к.е.н. доц. О.Ф. Андросова, ст. викладач, О.В. Шестопалова, Запоріжжя: ЗНТУ, 2014.- 106 с.

Укладачі: к.е.н. доц. О.Ф. Андросова, ст. викладач, О.В. Шестопалова

Рецензент: к.е.н., доц. І.І. Куриленко кафедри «Маркетингу»

Відповідальний за випуск: к.е.н. проф. Ж.К. Нестеренко

Затверджено
на засіданні кафедри «Фінанси і кредит»
Протокол № 10 від 20.06.2014 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 5. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ.....	190
5.1.Характеристика цінних паперів та видів банківської діяльності на фондовому ринку.....	190
5.2.Емісійні операції банків.....	206
5.2.1.Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків.....	206
5.2.2.Розміщення акцій та їх обіг.....	208
5.2.3.Операції банків з облігаціями власної емісії.....	210
5.2.4.Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій.....	211
5.2.5.Облік емісійних операцій.....	212
5.3.Інвестиційні операції банків з цінними паперами.....	214
5.3.1.Загальна характеристика операцій.....	214
5.3.2.Економічна характеристика портфелів цінних паперів.....	216
5.3.3.Облік інвестиційних операцій банку з цінними паперами.....	219
РОЗДІЛ 6. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ.....	228
6.1. Класифікація вексельних операцій банку.....	228
6.2.Кредитні операції з вексялями.....	231
6.2.1.Врахування векселів.....	231
6.2.2.Вексельне переврахування та вексельна переадресація.....	242
6.2.3.Рефінансування Національним банком комерційних банків.....	243
6.2.4.Прийняття векселів у заставу за кредитом.....	246
6.2.5.Онкольний кредит.....	248
6.3.Торговельні операції з вексялями.....	251
6.4.Гарантійні операції з вексялями.....	252
6.4.1.Авалювання векселів.....	252
6.4.2.Видача гарантій на забезпечення оплати векселів.....	254
6.5.Розрахункові операції банків з вексялями.....	255
6.5.1.Оформлення заборгованості вексялями.....	255
6.5.2.Розрахунки з використанням векселів.....	256
6.6.Комісійні та довірчі операції з вексялями.....	257
6.6.1.Інкасування векселів.....	257
6.6.2.Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміціліатом).....	260
6.6.3.Зберігання векселів.....	262
6.6.4. Купівля, продаж і обмін векселів за дорученням.....	263
6.7.Організація роботи з вексялями в банку.....	264

6.8.Експертиза векселів.	266
Додаток А Договір врахування векселів з реверсом.	269
Додаток Б Договір застави векселів № 2002/32-126/застава.	272
Додаток В Договір про надання авалю № А-10-0702.	276
Додаток Г Протокол оформлення заборгованості векселем.	279
Додаток Д Договір №_ про інкасування векселів.	281
Додаток Е Додаток № 1.	284
Додаток Ж АКТ про виконання робіт.	285
Додаток З Угода №_ про доміциляцію векселів.	287
Додаток І Договір доручення купівлі векселів № К/125/10-02.	289
Додаток К АКТ проведення перевірки векселів.	292

РОЗДІЛ 5 ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

5.1 Характеристика цінних паперів та видів банківської діяльності на фондовому ринку

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) — складова фінансово-економічної системи, яка забезпечує вільний обіг коштів у формі цінних паперів, сприяє обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів, створює умови для конкуренції та обмеження монополізму.

Основна функція фондового ринку полягає в мобілізації грошових коштів вкладників на досягнення цілей організації та розширення виробництва, доступу підприємств до більш дешевого, порівняно з банківськими кредитами, капіталу, у зв'язку з тим, що купівля цінних паперів означає не що інше, як передачу частини грошового капіталу в кредит. *Інша функція* — інформаційна. Вона полягає в тому, що ситуація на ринку цінних паперів надає інвесторам інформацію про економічну кон'юнктуру в країні та дає їм орієнтири для вкладання свого капіталу. В цілому ж, функціонування капіталу у формі цінних паперів сприяє формуванню ефективної та раціональної економіки, оскільки він стимулює мобілізацію вільних грошових ресурсів в інтересах виробництва і їх перерозподіл відповідно до потреб ринку.

Відповідно до Закону України "Про цінні папери та фондову біржу" **цінні папери** — це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Встановлено такі *форми цінних паперів*:

— *пайові*: визначають частку кожного власника в загальній емісії цінних паперів;

— *боргові*: визначають боргові зобов'язання емітента перед власником;

— *похідні*: особлива група цінних паперів, які мають встановлені законом реквізити та підтверджують обов'язки, внаслідок виконання яких здійснюється перехід прав власності на базовий актив та проводяться розрахунки;

— *приватизаційні*: особлива група державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безкоштовне отримання в процесі приватизації частини майна державного підприємства, державного житлового фонду, земельного фонду.

Цінні папери можуть бути *іменними або на пред'явника*. Іменні цінні папери, якщо інше не передбачено законом або в них спеціально не зазначено,

що вони не підлягають передачі, передаються шляхом повного індосаменту (передавальним записом, який засвідчує перехід прав за цінним папером до іншої особи). Цінні папери на пред'явника обертаються вільно.

Цінні папери можуть бути використані для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів і кредитів.

Відновлення втрачених іменних цінних паперів здійснюється державними органами, підприємствами, установами й організаціями, що випустили ці папери.

Права та обов'язки щодо цінних паперів виникають з моменту їх передачі емітентом або його уповноваженою особою одержувачу (покупцю) чи його уповноваженій особі.

Цінні папери, обіг яких дозволено на території України, і цінні папери, на які поширюється дія законів України, можуть випускатися в *документарній* та *бездокументарній формах*.

Форма випуску цінних паперів визначається за рішенням емітента про випуск цінних паперів, затверджується Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку при реєстрації випуску та є підставою для взяття цих цінних паперів на обслуговування Національною депозитарною системою як іменних цінних паперів у документарній формі, цінних паперів на пред'явника у документарній формі або цінних паперів у бездокументарній формі, іменна ідентифікація власників яких здійснюється на підставі облікового реєстру рахунків власників у зберігача.

Випуск цінних паперів у документарній формі здійснюється емітентом шляхом виготовлення сертифікатів, які випускаються з урахуванням вимог, визначених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У разі *емісії цінних паперів у бездокументарній формі*, крім приватизаційних паперів, емітент оформляє глобальний сертифікат, що відповідає загальному обсягу зареєстрованого випуску, і передає його на зберігання в обраний ним депозитарій. На період передплати на певний випуск (емісію) цінних паперів емітент оформляє тимчасовий глобальний сертифікат, який підлягає заміні на постійний після державної реєстрації цього випуску Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку або анулюється в разі визнання випуску таким, що не відбувся.

Глобальний сертифікат, оформлений після державної реєстрації та визнання випуску таким, що відбувся, зберігається в депозитарії протягом усього періоду існування цінних паперів у бездокументарній формі. Вимоги до оформлення і ведення обліку глобальних сертифікатів та їх реквізити встановлюються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

В Україні можуть випускатися такі *види цінних паперів*:

- акції;
- облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик;
- облігації місцевих позик;
- облігації підприємств;
- казначейські зобов'язання республіки;
- ощадні сертифікати;
- інвестиційні сертифікати;
- векселі;
- приватизаційні папери.

Акція — цінний папір без установленого терміну обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Акція має містити такі реквізити: фірмову назву акціонерного товариства та його адресу, найменування цінного паперу — "акція", її порядковий номер, дату випуску, дані про вид акції та її номінальну вартість, ім'я власника (для іменної акції), обсяг статутного фонду акціонерного товариства на день випуску акцій, а також кількість акцій, що випускаються, термін виплати дивідендів та підпис голови правління акціонерного товариства або іншої уповноваженої на це особи, печатку акціонерного товариства.

До акції може додаватися купонний лист на виплату дивідендів, який має містити такі основні дані: порядковий номер купона на виплату дивідендів, порядковий номер акції, за якою виплачуються дивіденди, найменування акціонерного товариства і рік виплати дивідендів.

Відповідно до законодавства України, банки можуть випускати такі *види акцій:*

А) За правами власників акцій:

- *прості* (забезпечують акціонеру законні та статутні права: на участь в управлінні акціонерних товариств, частину прибутку акціонерних товариств, на отримання інформації тощо);

- *привілейовані* (гарантують власникам фіксований дивіденд незалежно від результатів діяльності банку, надають пріоритетне право, порівняно з власниками простих акцій, на участь у розподілі майна банку в разі його ліквідації, не дають власнику права голосу). Прості акції більш поширені, ніж привілейовані, оскільки щодо випуску привілейованих акцій діють законодавчі обмеження (випускаються на суму не більше 10 % статутного капіталу банку), а також прості акції більш дохідні.

Привілейовані акції дають власникові переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства у разі його ліквідації. Власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом.

Привілейовані акції можуть випускатися із фіксованим у процентах до їх номінальної вартості щорічно виплачуваним дивідендом. Виплата дивідендів провадиться у розмірі, зазначеному в акції, незалежно від величини одержаного товариством прибутку у відповідному році. У тому разі, якщо прибуток відповідного року є недостатнім, виплата дивідендів за привілейованими акціями провадиться за рахунок резервного фонду.

Якщо розмір дивідендів, що виплачуються акціонерам за простими акціями перевищує розмір дивідендів за привілейованими акціями, власникам останніх може здійснюватися доплата для досягнення розміру дивідендів, виплачених іншим акціонерам.

Привілейовані акції не можуть бути випущені на суму, що перевищує 10 % статутного фонду акціонерного товариства.

Порядок реалізації переважного права на одержання дивідендів визначається статутом акціонерного товариства.

Акціонерам може видаватися сертифікат на сумарну номінальну вартість акцій.

Б) За формою передачі власності (формою розпорядження):

— *іменні акції* (зазначається ім'я власника — тільки він є акціонером і користується відповідними правами);

— *на пред'явника*.

Громадяни мають право бути власниками, як правило, іменних акцій.

Випуск і обіг іменної акції фіксується у реєстрі власників акцій. Реєстр може вести сам банк-емітент або за його дорученням реєстратор цінних паперів. До нього має бути внесено відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про власника, час придбання акції, а також кількість таких акцій у кожного з акціонерів.

В) За формою, в якій здійснюється випуск та обіг акцій:

— *акції в документарній формі;*

— *акції, що мають бездокументарну електронну форму, тобто у вигляді комп'ютерних записів.*

Більш поширеним в Україні є акції в документарній формі. Акціонерам видаються акції або сертифікати акцій на сумарну номінальну вартість акцій, якими вони володіють.

Випуск акцій — це єдиний засіб збільшення величини статутного капіталу банку, створеного у формі акціонерного товариства.

Облігація — цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ньому термін з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). Облігації усіх видів розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах.

Банківські облігації можуть бути:

- іменними та на пред'явника;
- процентними та цільовими (безпроцентними);
- вільного та обмеженого обігу;
- в документарній та бездокументарній (у вигляді записів на електронних рахунках) формах.

Облігації мають містити такі реквізити: найменування цінного папера — "облігація", фірмову назву та адресу емітента облігацій; фірмове найменування або ім'я покупця (для іменної облігації); номінальну вартість облігації; термін погашення, розмір і строки виплати процентів (для процентних облігацій); місце і дату випуску, а також серію і номер облігації; підпис керівника емітента або іншої уповноваженої на це особи, печатку емітента.

Крім основної частини до облігації може додаватися купонний лист на виплату процентів. Купон на виплату процентів має містити такі основні дані: порядковий номер купона на виплату процентів; номер облігації, за якою виплачуються проценти; найменування емітента і рік виплати процентів.

Облігації для відкритого продажу з наступним вільним обігом (крім безпроцентних облігацій) мають містити купонний лист.

Дохід від облігацій усіх видів виплачується відповідно до умов їх випуску.

Казначейські зобов'язання України (надалі — казначейські зобов'язання) — вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Випускаються такі види казначейських зобов'язань:

- довгострокові — від 5 до 10 років;
- середньострокові — від 1 до 5 років;
- короткострокові — до одного року.

Виплата доходу за казначейськими зобов'язаннями та їх погашення здійснюються відповідно до умов їх випуску, що затверджуються для довгострокових і середньострокових зобов'язань — Кабінетом Міністрів України, для короткострокових — Міністерством фінансів України.

Ощадний (депозитний) сертифікат — це письмове свідоцтво банку про депонування коштів, яке засвідчує право вкладника або його правонаступника на отримання після закінчення встановленого терміну суми депозиту (вкладу) та процентів за ним. Відповідно до законодавства України сертифікат є цінним папером. Отже, *ощадний сертифікат* — депозит за змістом і процентний цінний папір за формою.

Доходи за ним нараховуються у вигляді процентів на номінал, фіксованої премії чи вигравшу або як різниця між ціною розміщення та ціною погашення (сума дисконту) цінного паперу.

Бланки сертифікатів мають містити обов'язкові реквізити:

- назву "ощадний (депозитний) сертифікат";
- порядковий номер сертифіката та його серію (якщо випуск є серійним);
- дату внесення депозиту;
- величина депозиту, оформленого сертифікатом (літерами та цифрами);
- зобов'язання банку повернути суму, яка внесена на депозит;
- дату вимоги вкладником суми за сертифікатом;
- процентну ставку за користування депозитом;
- умови сплати процентної ставки — у разі вимоги вкладника про повернення вкладу до обумовленого строку;
- назву та адресу банку-емітента, а для іменного сертифіката — назву (ім'я) вкладника;
- місце для підпису особи, яка уповноважена банком підписувати зобов'язання, та місце для печатки банку.

Банк, який випускає сертифікат, може долучити до його реквізитів та умов інші додаткові умови та реквізити, які не суперечать законодавчим актам України.

Сертифікат має містити також умови випуску, сплати та обігу сертифіката. Виготовлення бланків сертифікатів здійснюється тільки на державних спеціалізованих підприємствах відповідно до вимог Правил виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку.

Бланк сертифіката заповнюється банком друкованим способом або від руки — чорнилом чи кульковою ручкою. Жодні виправлення при заповненні

сертифіката не допускаються. Якщо при заповненні бланка сертифіката допущено помилки, то він вважається зіпсованим і підлягає знищенню.

Класифікація сертифікатів

1. За способами випуску:

- випущені в разовому порядку;
- випущені серіями.

2. За способами оформлення:

- іменні;
- на пред'явника.

Іменні сертифікати в обіг не потрапляють і не передаються іншим особам (не підлягають відчуженню). Ощадні сертифікати на пред'явника емітуються без зазначення власника, а вимогу за ними уступають, просто вручаючи сертифікат без пред'явлення будь-якого документа.

Ощадні сертифікати на пред'явника — визначений засіб конфіденційного зберігання значних коштів у національній та іноземній валютах. Але якщо власник втратить його, то втратить вкладену суму так само безповоротно, як гаманець із готівкою.

3. За строками обігу:

- строкові;
- до запитання.

Останніми передбачено повернення суми депонованих коштів та доходу на вимогу власників таких сертифікатів. У разі, якщо власник хоче повернути депоновані кошти за строковим ощадним сертифікатом раніше обумовленого терміну, йому виплачується нижчий процент (визначений на договірних умовах при видачі сертифіката).

4. За способом сплати доходів:

- процентні;
- дисконтні.

За процентними сертифікатами дохід обчислюється процентами, нарахованими на номінал. У свою чергу процентні ощадні сертифікати залежно від умов сплати процентів поділяються на сертифікати зі сплатою процентів у день їх погашення та з регулярною виплатою процентів після закінчення розрахункового терміну, обумовленого умовами випуску.

Дисконтні ощадні сертифікати розміщують зі знижкою (тобто вони оцінені нижче від їх номінальної вартості), однак погашають за номінальними цінами. Відтак власники дисконтних сертифікатів одержують процентний дохід у вигляді знижки (дисконту). Дохід за ощадними сертифікатами виплачує банк, який їх випустив.

5. За видом валюти залучених коштів:

- випущені у національній валюті;
- випущені в іноземній валюті.

Фізичні особи купують ощадні сертифікати за готівку і в безготівковій формі.

Юридичні особи розраховуються за придбання ощадних сертифікатів лише в безготівковій формі. Відповідно до статті 19 Закону України "Про цінні папери і фондову біржу" підприємства купують депозитні сертифікати за рахунок коштів, які надходять у їхнє розпорядження після сплати податків та процентів за банківський кредит.

Погашення сертифіката можна здійснювати трьома способами:

- сертифікатами нового випуску;
- готівкою (для фізичних осіб);
- безготівковими перерахуваннями в інші види вкладів або на рахунок

до запитання.

Вексель — цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю). Випускаються такі види векселів: простий і переказний.

Простий вексель містить такі реквізити:

- найменування — "вексель";
- просту і нічим не обумовлену обіцянку сплатити визначену суму (тільки для простого векселя);
- зазначення терміну платежу;
- зазначення місця, в якому повинен здійснитися платіж;
- назву (ім'я) того, кому або за наказом кого платіж має бути здійснений;
- дату і місце складання векселя;
- підпис того, хто видає документ (векселедавця).

Переказний вексель повинен містити крім передбачених вище реквізитів:

- просту і нічим не обумовлену пропозицію сплатити певну суму;
- найменування того, хто повинен платити (платника).

Документ, в якому немає будь-якого з реквізитів простого і переказного векселів, не має сили простого або переказного векселя, за винятком таких випадків:

- вексель, термін платежу за яким не вказано, розглядається як такий, що підлягає оплаті за пред'явленням;
- якщо немає додаткових вказівок, місце, позначене поруч з найменуванням платника (місце складання документа — для простого

векселя), вважається місцем платежу й одночасно місцем проживання платника (векселедавця — для простого векселя);

— вексель, в якому не вказано місце його складання, визнається підписаним у місці, позначеному поруч з найменуванням векселедавця.

Порядок випуску та обігу векселів визначається Кабінетом Міністрів України.

Модель обігу цінних паперів складається з таких елементів (рис. 5.1):

— *емітенти* — структури, які здійснюють випуск (емісію) цінних паперів, система обігу цінних паперів (комплекс законодавчих, нормативних актів та правил обігу цінних паперів);

— *учасники ринку цінних паперів* — суб'єкти фондового ринку, що забезпечують його функціонування, система державного регулювання;

— *організована система купівлі-продажу цінних паперів* (біржа);

— *позабіржові організації* (неорганізований ринок).

З погляду суб'єктів фондового ринку виокремлюють *продавців* (емітентів цінних паперів), *покупців* (інвесторів) та *професійних учасників* (брокерів та дилерів).

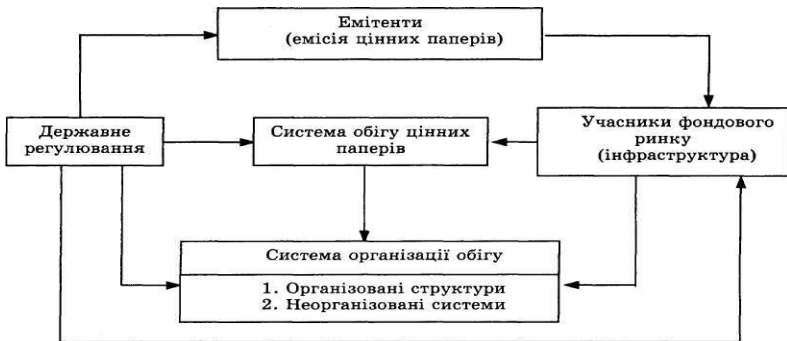

Рисунок 5.1 – Модель обігу цінних паперів.

Банки на ринку цінних паперів можуть виступати емітентами цінних паперів; інвесторами, коли вони купують цінні папери за власні кошти; посередниками при операціях з цінними паперами; а також як депозитарії, тобто можуть здійснювати облік цінних паперів та вести реєстр акціонерів.

Всі банківські операції з цінними паперами можна поділити на три групи:

- емісійні;
- інвестиційні;
- посередницькі (комісійні, клієнтські).

Загальна схема, яка визначає місце банків на ринку цінних паперів, наведена на рис. 5.2.

Емісійна діяльність банку полягає у випуску власних цінних паперів. Цінні папери, що випускає банк, можна поділити на дві основні групи:

- акції та облігації;
- ощадні та депозитні сертифікати.

Банки, випускаючи власні акції та облігації з метою залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу, виступають переважно як акціонерні, а не фінансово-кредитні товариства.

Здійснюючи емісію ощадних та депозитних сертифікатів з метою тимчасового залучення ресурсів та проведення окремих банківських операцій, фінансування певних програм чи напрямів діяльності, банки виконують одну із основних функцій — акумуляцію грошових та створення платіжних засобів.

Рисунок 5.2 – Місце банків на ринку цінних паперів.

Випуск банком цінних паперів відображається у пасивних операціях.

Інвестиційні операції — активні операції з вкладення власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені. Ці операції банк проводить з метою одержання прибутків від діяльності з цінними паперами та для забезпечення участі у статутному капіталі інших підприємств та контролю над їхньою власністю.

Основними видами інвестиційних операцій банку є:

— *арбітражна дилерська* — виконання угод купівлі-продажу цінних паперів від свого імені та за свій рахунок шляхом виставлення власних цін купівлі-продажу із зобов'язанням їх купівлі та (або) продажу за заявленими цінами;

— купівля акцій з метою утримання їх у своєму розпорядженні

терміном більше ніж 1 рік.

Посередницькі (комісійні, клієнтські) операції здійснюються банками від імені, за рахунок та на користь клієнтів. Метою проведення цих операцій є одержання доходу у вигляді комісійних винагород.

Основними видами посередницьких (комісійних, клієнтських) операцій банку є:

— *андерайтинг*, тобто гарантоване розміщення на ринку випуску цінних паперів клієнтів-емітентів;

— *трастові операції*, тобто здійснення від свого імені та за винагороду протягом певного терміну довірчого управління цінними паперами, що належать іншій особі;

— *консалтингові операції*, які означають діяльність з обслуговування клієнтських операцій з цінними паперами;

— *брокерська діяльність*, тобто здійснення угод з цінними паперами як повірений чи комісіонер, що діє на підставі договору доручення або комісії.

Банки можуть здійснювати допоміжні за своїм характером види посередницької (професійної) діяльності, виконуючи роль інфраструктурних учасників ринку цінних паперів:

— діяльність із ведення реєстру власників іменних цінних паперів;

— депозитарну діяльність зберігача;

— розрахунково-клірингову діяльність за угодами щодо цінних паперів.

У Законі України "Про цінні папери і фондову біржу" зазначається, що *діяльністю з випуску та обігу цінних паперів визнається* посередницька діяльність, здійснювана банками, а також акціонерними товариствами, для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид їх діяльності. Чинним законодавством України визначено ситуацію, в якій суб'єктами фондового ринку виступають як банки, так і небанківські торговці, котрі спеціалізуються на операціях з цінними паперами. Отже, зараз в Україні немає визначеності щодо того, яким чином має забезпечуватися ліквідність і стабільність ринку — за *англо-американським зразком* (ринки контролюють інвестиційні керуючі взаємних фондів, а на біржі та позабіржовому ринку діють небанківські брокери та дилери) чи в *континентально-європейський* спосіб (основними суб'єктами ринку є комерційні банки, які своїми активами забезпечують високу ліквідність паперів, що перебувають в обігу).

Кожен банк має обумовлену Законом України "Про цінні папери і фондову біржу" можливість вибору щодо того, якими саме видами діяльності він буде займатися: випуском цінних паперів, комісійною, комерційною та іншими видами діяльності, пов'язаними з перерахованими вище, перш за все,

консультаціями, зберіганням, обліком і веденням розрахунків за операціями з цінними паперами.

До основних цілей діяльності банків на ринку цінних паперів належать:

— залучення додаткових грошових ресурсів для традиційної кредитної і розрахункової діяльності на основі емісії цінних паперів;

— одержання прибутку від власних інвестицій у цінні папери за рахунок виплачуваних банкові процентів і дивідендів, а також зростання курсової вартості цінних паперів;

— одержання прибутку від надання клієнтам послуг за операціями з цінними паперами;

— розширення сфери впливу банку і залучення нової клієнтури за рахунок участі в капіталах підприємств і організацій (через участь у портфелях їх цінних паперів), установи підконтрольних фінансових структур;

— доступ до дефіцитних ресурсів через ті цінні папери, що дають таке право і власником яких стає банк;

— підтримка необхідного запасу ліквідності.

Щодо конкретних видів операцій, то їх вибір залежить від типу політики на ринку цінних паперів, що обирає для себе банк. Найбільш загальні правила такого вибору наведені в табл. 5.1

Таблиця 5.1 - Політика на ринку цінних паперів.

Вид діяльності	Обрана банком політика на ринку цінних паперів		
	Агресивна	Помірна	Консервативна
Емісія цінних паперів	+	+	+
Інвестування в цінні папери	+	+	+
Фінансове брокерство	+	+	+
Інвестиційне консультування	+	+	+
Робота в режимі інвестиційної компанії	+	+	+
Робота в режимі інвестиційного фонду	+	-	-
Установа інвестиційних інститутів і довірче керування портфелями небанківських інвестиційних інститутів	+	+	+
Установа фондової біржі	+	-	-
Виконання функцій спеціалізованої організації з обліку, збереження і розрахунків за цінними паперами	+	+	-

Функції банків в умовах централізованого ринку цінних паперів

1. *Гармонійне поєднання інтересів вкладників та інвесторів.* Банк — невід'ємний і обов'язковий елемент будь-якої схеми фінансової трансакції в умовах централізованого ринку цінних паперів. Саме банки акумулюють кошти вкладників і забезпечують спрямування заощаджених капіталів у інвестиції.

2. *Формування власного вторинного резерву.* До банківських інвестицій у країнах з розвинутою ринковою економікою відносять цінні папери з терміном погашення понад один рік. Як відомо, платоспроможність банку на рівні його первинного резерву визначають касові активи, але є так званий вторинний резерв — це векселі, банківські акцепти, депозитні сертифікати (які можуть переказуватися), а також цінні папери — державні й корпоративні. Банки прагнуть диверсифікувати портфель ліквідних активів з обов'язковим урахуванням того, що певну частку (інколи досить значну) мають складати не лише короткотермінові активи, а й довготермінові.

3. *Управління портфелями паперів своїх клієнтів* в рамках так званої трастової діяльності.

4. *Функції зберігача майна і активне управління цією власністю.* У тому разі, якщо цінностями, збереження яких довірено банку, є цінні папери, до функцій банку належать:

- аналіз стану портфеля цінних паперів;
- надання рекомендацій і розробка пропозицій щодо інвестування капіталу;
- зберігання фондових цінностей;
- організація купівлі-продажу та отримання доходу за цінними паперами.

Централізований спосіб організації ринку передбачає, що всі операції з купівлі-продажу цінних паперів фінансово-кредитний заклад повинен здійснювати за біржовим курсом або згідно з офіційним курсом, визначеним іншим центром котирування (наприклад, позабіржовою централізованою комп'ютерною мережею). Отже, банк виконує замовлення клієнта на купівлю-продаж лише в тому разі, коли це замовлення можна виконати за біржовим курсом.

5. *Неможливість обміну інформацією між тими підрозділами, що працюють з клієнтами, і тими, що здійснюють операції з цінними паперами.* Крім виконання разових замовлень клієнтів і управління портфелями їхніх цінних паперів, банки здійснюють операції з купівлі-продажу паперів за свій

рахунок, формуючи власний портфель вторинного резерву. Саме тому українським законодавством передбачена норма, згідно з якою, як уже згадувалося вище, банк зобов'язаний забезпечити неможливість обміну інформацією між тими підрозділами, що працюють з клієнтами, і тими, що здійснюють операції з цінними паперами. Ця норма відтворює загальноприйнятую світову практику, згідно з якою відділ, який відповідає за виконання замовлень клієнтів, не має права передавати інформацію працівникам, що здійснюють купівлю-продаж цінних паперів за власний рахунок. Дійсно, якщо банк отримав велике замовлення від клієнта, то він не повинен сам купувати чи продавати ці самі папери, бо інформація про велике замовлення може вплинути на курс.

Структура відображення цінних паперів у Плані рахунків бухгалтерського обліку

Фінансовий облік операцій банків з придбання, продажу, розміщення, випуску, сплати доходу та погашення власних та придбаних цінних паперів здійснюється відповідно до "Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України", затвердженої постановою Правління НБУ від 20.08.2003 р. № 355.

У Плані рахунків банків України *облік операцій з цінними паперами здійснюється за такими балансовими та позабалансовими рахунками:*

Балансові рахунки

каса:

рахунок 1001 А "Банкноти та монети в касі банку";

кореспондентський рахунок:

рахунок 1200 А "Кореспондентський рахунок у Національному банку України";

рахунок 1500 А "Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках";

поточний рахунок:

рахунок 2600 АП "Поточні рахунки суб'єктів господарської діяльності";

рахунок 2620 АП "Поточні рахунки фізичних осіб";

рахунок 2650 АП "Поточні рахунки небанківських фінансових установ";

Клас 1 Казначейські та міжбанківські операції

Розділ 14 Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються Національним банком України.

рахунок 2801 А "Дебіторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для клієнтів";

рахунок 2901 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для клієнтів";

Клас 3 Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання

Розділ 30 Цінні папери в торговому портфелі банку.

Розділ 31 Цінні папери в портфелі банку на продаж.

Розділ 32 Цінні папери в портфелі банку до погашення.

Розділ 33 Цінні папери власного боргу, крім субординованого боргу.

рахунок 3541 А "Дебіторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку";

рахунок 3641 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку";

Клас 4 Довгострокові вкладення, основні засоби та нематеріальні активи

Розділ 41 Вкладення в асоційовані компанії.

Розділ 42 Вкладення в дочірні компанії.

9 Позабалансові рахунки

Розділ 93 Вимоги та зобов'язання щодо андерайтингу цінних паперів, спотованих та строкових фінансових інструментів валютного обміну.

Розділ 97 Цінні папери та матеріальні цінності клієнтів.

За кожним цінним папером банк заводить справу про характеристику його ринку, на підставі якої була здійснена його класифікація як цінного папера на продаж чи на інвестиції. У цій справі має міститись така інформація:

- сума та обсяг емісії цінного папера;
- наявність та кількість брокерів, банків або інших установ, що забезпечують постійне або майже постійне котирування;
- оцінка фінансового стану емітента;
- рішення керівництва банку про ліквідність ринку цього цінного папера.

Операції з купівлі-продажу цінних паперів відображаються у бухгалтерському обліку за датою операції (датою укладення угоди), тобто в день виникнення прав (активів) або зобов'язань (пасивів), незалежно від дати руху коштів (дати розрахунку) за цією операцією або дати валютування (зміни прав власності на цінні папери).

Якщо дата передачі прав власності не збігається з датою укладення угоди, то зобов'язання щодо купівлі-продажу цінних паперів за датою угоди враховуються за позабалансовими рахунками.

Вкладення банків у цінні папери відображаються в Плані рахунків за ступенем ліквідності. У першому класі обліковують вкладення в цінні папери, які рефінансуються НБУ, а в третьому — вкладення в цінні папери інших емітентів.

У Плані рахунків виділені рахунки, за якими цінні папери обліковуються:

- за метою вкладень;
- формою отримання доходу;
- емітентами.

Наприклад, за рахунками груп №№ 310, 320 обліковуються цінні папери з не фіксованим прибутком за емітентами, а за рахунками груп №№ 311, 321 — боргові цінні папери за емітентами.

Дивіденди, що були оголошені за акціями в період, коли вони були в портфелі цінних паперів на продаж, обліковуються за рахунками: № 3108 "Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з не фіксованим прибутком у портфелі банку на продаж" та № 6300 "Дохід у вигляді дивідендів".

Нарахування та облік доходів за цінними паперами здійснюється відповідно до принципу нарахування.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке фондовий ринок?
2. Які встановлені форми цінних паперів?
3. Наведіть розгорнуту класифікацію цінних паперів.
4. Охарактеризуйте кожен з наведених видів цінних паперів:
 - акції;
 - облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик;
 - облігації місцевих позик;
 - облігації підприємств;
 - казначейські зобов'язання республіки;
 - ощадні сертифікати;
 - інвестиційні сертифікати;
 - векселі;
 - приватизаційні папери.
5. Опишіть модель обігу цінних паперів.
6. Наведіть класифікацію і дайте характеристику банківських операцій з цінними паперами. Від чого залежить конкретний тип операцій?
7. Охарактеризуйте функції банків в умовах централізованого ринку цінних паперів.
8. Опишіть структуру відображення цінних паперів у Плані рахунків бухгалтерського обліку. Наведіть приклади проводок.

5.2 Емісійні операції банків

5.2.1 Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків

Емісія — це перший випуск цінних паперів і їх розміщення на ринку капіталу.

Цінні папери можуть випускатися в обіг як з метою залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу, тобто формування власного капіталу, так і з метою тимчасового залучення ресурсів для проведення активних операцій, тобто формування зобов'язань банку.

Операції банків з випуску цінних паперів називаються емісійними. Порядок випуску цінних паперів комерційними банками України ґрунтується на міжнародній банківській практиці та основних законодавчих актах держави:

- Законі України "Про цінні папери і фондову біржу";
- Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств";
- Положенні про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку;
- Правилах здійснення депозитних операцій для банківських депозитів;
- Правилах випуску та обігу валютних деривативів.

Щоб отримувати право випускати цінні папери, банк повинен сплатити заявлений статутний капітал, не мати протягом трьох останніх років збитків (або з часу їх виникнення має минути не менше трьох років), не мати санкцій з боку державних органів за порушення чинного законодавства, не мати простроченої заборгованості кредиторам і за платежами до бюджету, дотримуватися економічних нормативів НБУ, а також дебетового сальдо на кореспондентському рахунку.

Перш ніж прийняти рішення про випуск цінних паперів, доцільно ретельно розробити напрямки емісійної політики банку, до яких належать:

- мета здійснюваного випуску цінних паперів;
- вибір емісійних інструментів, тобто цінні папери, що випускаються в обіг;
- форма випуску цінних паперів (документарна і без документарна);
- методи розміщення цінних паперів (відкрите (публічне) розміщення потенційно необмеженому або закрите (приватне) розміщення вибраному (обмеженому) колу інвесторів);
- необхідність підтримки курсу цінних паперів власної емісії на вторинному ринку.

За законодавством України комерційні банки можуть емітувати акції, облігації, депозитні й ощадні сертифікати, векселі, похідні цінні

папери (варант, опціон, ф'ючерс, форвард), причому для одних із них необхідна реєстрація емісійного проспекту і тому їх можна вважати емісійними цінними паперами: акції, облігації. Випуск векселів, депозитних і ощадних сертифікатів здійснюється без реєстрації проспекту емісії.

Залежно від виду цінних паперів, що випускаються в обіг, емісійні операції банків на ринку цінних паперів можна систематизувати таким чином:

- операції з випуску пайових (засновницьких) цінних паперів (акцій);
- операцій з випуску боргових зобов'язань (облігацій, депозитних (ощадних) сертифікатів, векселів);
- операції з випуску похідних цінних паперів.

Емісійна діяльність банків спрямована на залучення фінансових (кредитних) ресурсів, тому важливе значення має ціна їх залучення, яка порівнюється з ефективністю їх розміщення. Вартість залучених кредитних ресурсів може бути розрахована, однак зазвичай банки не роблять ґрунтовний інвестиційний аналіз, а, здійснюючи емісію цінних паперів, особливо акцій, намагаються забезпечити лише збільшення пасивної частини балансу, що гарантує стабільність економічних нормативів, які розраховуються на основі величини власного капіталу банку.

Однак потрясіння на міжбанківському ринку, стан фондового ринку, невизначеність економічної ситуації та інші чинники зумовлюють збільшення ризиковості активних операцій. Крім того, банки не повною мірою оволоділи механізмом хеджування, а також недостатньо розвинуті кредитний і фондовий ринки не дають їм можливості здійснювати таке хеджування. Все це в сукупності робить єдиним способом стабілізації положення банку збільшення статутного капіталу.

Слід зазначити, що залучення ресурсів в обіг за допомогою цінних паперів дає більші можливості фінансовому менеджеру порівняно з ринком міжбанківських кредитів і вкладками, оскільки ці елементи визначаються ринком і можливість маневру тут обмежена, тоді як випуск цінних паперів дає змогу певною мірою варіювати ціною.

5.2.2 Розміщення акцій та їх обіг

Процедура емісії акцій банками включає:

А)Прийняття рішення про випуск акцій (при первинній емісії — засновниками або загальними зборами акціонерів, оформлюється протоколом; при додаткових емісіях, якщо сума емісії не перевищує 1/3 статутного капіталу банку — рішення приймає Правління даного акціонерного банку).

Б)Державну реєстрацію випуску акцій та інформації (проспекту) про емісію. Згідно із законодавством України випуск акцій як відкритого, так і закритого акціонерного товариства має бути зареєстровано у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). Крім того, якщо акціонери об'єднуються в акціонерне товариство, емітент повинен також подати Державній комісії інформацію про емісію акцій. В інформацію включають: характеристику емітента; опис ділової активності емітента, засвідчений аудитором; дані про емісію акцій (обсяг емісії, що планується, вид і категорія акцій, можливі привілеї власників акцій, умови розповсюдження тощо); відомості про реєстратора та про депозитарій цінних паперів. При реєстрації випуску цінних паперів банку надається державний реєстраційний номер.

В)Публікацію проспекту. Емітент повинен опублікувати інформацію про емісію акціонерів в органах преси Верховної Рада України і Кабінету Міністрів України та в офіційному виданні фондової біржі до початку передплати на акції (не пізніше як за 10 днів).

Г)Організацію розповсюдження акцій.

Д)Звіт про результати випуску акцій.

Економічне обґрунтування, розробку пакета документації та емісію акцій здійснює управління цінних паперів і біржової діяльності головного банку.

Випуск акцій здійснюється в обсязі статутного капіталу банку, додатковий випуск можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю, не нижчою за номінальну. Банк може приступити до здійснення емісії цінних паперів з моменту видачі дозволу Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку капіталу.

Для одержання дозволу на випуск банк подає такі документи:

- заявку;
- нотаріально завірнену копію статуту;
- список усіх засновників;
- список усіх спеціалістів, які займаються емісією цінних паперів;
- перелік усіх відділень, філій, представників банку, що здійснюють

операції з цінними паперами;

— копію платіжного доручення про сплату податку за реєстрацію проспекту емісії.

Отримавши дозвіл від ДКЦПФР, комерційний банк повинен розробити проспект емісії й узгодити його з НБУ.

Розміщення акцій може здійснюватися шляхом передплати і через фондову біржу за рішенням головного банку не раніше ніж через 30 днів після опублікування оголошення про їх випуск. Передплатниками можуть бути юридичні та фізичні особи, іноземні інвестори згідно із Законом України "Про іноземні інвестиції". Акції продаються їм за курсовою вартістю, яка визначається як сума номінальної вартості плюс сума курсової надбавки. Рішення про розміщення мінімальної курсової надбавки приймає правління головного банку.

Прості акції продаються шляхом укладання між банком і клієнтом договору-заявки у двох примірниках. У договорі вказуються: статус обох сторін, кількість простих іменних акцій, їх номінальна і загальна сума, оплачена акціонером (10 % оплачується одразу, решта — до кінця передплати).

На кожного акціонера ведеться особовий рахунок. Після зарахування сплачених коштів на кореспондентський рахунок банку акціонеру видається свідоцтво про кількість і номінальну вартість акцій з підписами керівника банку і печаткою установи банку.

Після завершення розповсюдження засновницьких акцій банк аналізує підсумки випуску і складає звіт, який подає до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку для реєстрації, а також для публікації в річному звіті банку.

Звіт про підсумки емісії має містити таку інформацію:

- строки (початок і закінчення) розповсюдження цінних паперів;
- фактична ціна реалізації цінних паперів;
- кількість реалізованих цінних паперів;
- розподіл коштів у статутному капіталі (номінальна вартість) та в основному капіталі (емісійні різниці).

Звіт підписує керівник банку і затверджує незалежна аудиторська фірма.

Порядок нарахування дивідендів за акціями банку. Рішення про розмір відрахувань на виплату дивідендів приймається загальними зборами акціонерів. Нарухування і виплата дивідендів проводяться у встановлені строки.

Нарухування дивідендів здійснюється після розподілу прибутку з тієї суми, яка залишилася у банку після сплати податків та інших відрахувань. У випадку недостатності прибутку нарахування дивідендів за привілейованими акціями проводиться за рахунок резервного фонду. За рішенням загальних

зборів дивіденди можуть виплачуватись новими акціями, облігаціями, іншими цінними паперами, товарами, іноземною валютою (якщо акції були оплачені валютою).

За чинним законодавством випуск акцій передбачено виключно акціонерними товариствами. Тому банкам, створеним у формі товариства з обмеженою відповідальністю, які вважають за доцільне залучати кошти саме у такий спосіб, необхідно перереєструватися в акціонерне товариство. Щоправда, така перереєстрація матиме й певні негативні наслідки:

— по-перше, згідно з пунктом 1.3 Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами та підприємствами-емітентами облігацій, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 9 червня 1998 р. № 72, відкриті акціонерні товариства, статутний фонд яких на кінець останнього звітного року перевищує 200 тис. грн. З урахуванням емісії, щодо якої емітентом прийнято рішення, повинні подавати до центрального органу Комісії та її відповідних територіальних управлінь річні звіти відповідно до вимог цього Положення.

— по-друге, передача обов'язків щодо ведення системи реєстру акціонерів незалежному реєстратору певною мірою знижує оперативність контролю емітента за розподілом пакета акцій.

5.2.3 Операції банків з облігаціями власної емісії

Банківські установи залучають додаткові ресурси також за рахунок випуску своїх боргових зобов'язань і, зокрема, облігацій.

Банківські облігації належать до цінних паперів, які є в обігу на території України. Вони засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати їм (власникам) номінальну вартість у зазначений термін із виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Банки, створені у формі акціонерних товариств, мають право випуску облігацій на загальну суму, що не перевищує 25 % від їхнього статутного капіталу, причому лише після повної оплати раніше емітованих ними акцій.

Випуск облігацій забороняється:

- для формування або поповнення статутних фондів банків;
- для покриття збитків від господарської діяльності.

Облігації оплачуються в гривнях, а у випадках, передбачених умовами їх випуску, — в іноземній валюті, проте незалежно від виду валюти, якою оплачено облігації, їх вартість виражається у гривнях. При цьому кошти від їх розміщення спрямовуються винятково на цілі, зазначені при випуску.

Умови випуску, розміщення та обігу облігацій аналогічні тим, що стосуються акцій.

Залучення коштів шляхом емісії облігацій має для банку певні переваги порівняно:

а) з емісією акцій:

— проценти, які банки виплачують за зобов'язаннями, вираховуються з прибутку;

— боргові зобов'язання не надають їх власникам права голосу на зборах акціонерів;

б) з міжбанківським кредитом або залученням депозитів:

— ціна коштів, залучених у такий спосіб, значно менша;

— проценти за зобов'язаннями є фіксованими (вони зазначаються в умовах випуску), що при інфляції становить для банку-емітента значну вигоду;

— термін погашення облігації, як правило, вимірюється роками, тобто значно переважає строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;

— банк-емітент може не повертати кошти власникам облігацій, якщо останні по закінченні терміну обігу будуть конвертовані в акції банку.

У структурі пасивів банків високо розвинутих країн кошти, залучені шляхом емісії облігацій, відіграють помітну роль. Емісія облігацій українських банків незначна, тобто вони фактично не здійснюють операцій з власними облігаціями. Банки віддають перевагу залученню довгострокових ресурсів на безповоротній основі, тобто шляхом емісії акцій. Можливо із введенням у структуру капіталу банку субординованих зобов'язань діяльність банківських установ щодо роботи з банківськими облігаціями активізується.

5.2.4 Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій

Для залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб банки активно використовують ощадні (депозитні) сертифікати.

Банк, який виписує сертифікати, самостійно розробляє умови випуску сертифікатів в обіг. Умови випуску сертифікатів мають відповідати інструкції Міністерства фінансів "Про зміст проспекту емісії цінних паперів" і бути зареєстрованими в Державній комісії України з цінних паперів та фондового ринку.

Власник сертифікату може уступити право на вимогу за сертифікатом іншій особі. За сертифікатом на пред'явника ця уступка здійснюється простим врученням, але за іншим сертифікатом — оформляється на зворотній стороні сертифіката двосторонньою угодою. При настанні строку вимоги грошових

сум власник сертифіката повинен пред'явити сертифікат в банк разом із заявою, в якій зазначається спосіб погашення.

Сертифікати мають суттєві переваги перед строковими внесками, оформленими простими депозитними договорами, а саме:

— завдяки великій кількості можливих фінансових посередників в розповсюдженні й обліку сертифікатів розширюється коло потенційних інвесторів;

— завдяки вторинному ринку сертифікат може бути достроково продано іншій особі з одержанням доходу за час збереження і без змін при цьому обсягу ресурсів банку, в той час, як дострокове вилучення строкового внеску означає для неї втрати доходу, а для банку — частки ресурсів.

Недоліком сертифікатів порівняно зі строковим внеском є великі витрати банку, пов'язані з емісією.

Виконуючи операції з ощадними сертифікатами, комерційні банки повинні зважати на податкові вимоги. Згідно із Законом України "Про податок на додану вартість" не обкладаються зазначеним податком операції:

— із залучення, розміщення та повернення грошових коштів за договорами депозиту, вкладу;

— з випуску, розміщення та продажу цінних паперів, емітованих (випущених в обіг) суб'єктами підприємництва;

— з обміну цінних паперів на інші цінні папери;

— з депозитарної діяльності щодо цінних паперів.

Відповідно до пункту 1.13 статті 1 зазначеного закону та пункту 6 правил здійснення депозитних операцій для банківських депозитів, ощадні (депозитні) сертифікати є однією із форм депонування тимчасово вільних коштів. Це фактично відповідає їх економічній суті.

5.2.5 Облік емісійних операцій

Облік акцій власної емісії. Прості та привілейовані акції в бухгалтерському обліку відображаються окремо. Незалежно від форми внесеного вкладу вартість акції виражається в гривнях.

Зареєстрований статутний капітал банку обліковується за балансовим рахунком 5000 "Зареєстрований статутний капітал банку". Сальдо на цьому рахунку має відповідати обсягу статутного капіталу, зафіксованому в установчих документах банку, і дорівнювати сумарній номінальній вартості випущених акцій.

Відображення операцій за рахунками групи 500 "Статутний капітал банку" та 501 "Емісійні різниці" здійснюється на балансі банку — юридичної особи.

Кошти, отримані філією банку за реалізовані акції, зараховуються на рахунок 3641 "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку" і перераховуються банку — юридичній особі через рахунки групи 390 "Розрахунки між філіями та іншими підвідомчими установами банку" для формування статутного капіталу. Банк — юридична особа зараховує кошти за реалізовані філією акції на підставі отриманих від філії документів.

Бухгалтерські проводки з обліку акцій власної емісії наведено в табл. 5.2.

Облік боргових цінних паперів власної емісії. Боргові цінні папери можуть бути реалізовані банком за номінальною вартістю, з дисконтом або з премією.

Періодичність нарахування процентів та амортизація дисконту (премії) за борговими цінними паперами власної емісії здійснюється залежно від умов випуску цінних паперів, але не рідше одного разу на місяць протягом періоду від дати продажу цінного папера до дати його погашення.

Сума амортизації дисконту (премії) за звітний період розраховується за методом ефективної ставки процента. Цінні папери власного боргу можуть погашатися в разі настання терміну погашення або достроково (якщо це визначено умовами випуску).

У разі настання терміну погашення в бухгалтерському обліку здійснюється амортизація залишкової частини неамортизованого дисконту (премії). У разі дострокового погашення цінного папера здійснюється амортизація відповідної частини дисконту (премії) до дати погашення, а також застосовується знижений процент (рівень якого визначається умовами договору).

Бухгалтерські проводки з обліку боргових цінних паперів власної емісії наведено в табл. 5.3.

Таблиця 5.2 - Облік акцій власної емісії.

з/п	Зміст операції	Назва рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відображення суми зареєстрованого, але не сплаченого капіталу	5001	5000
2	Відображення збільшення статутного капіталу на суму — попередніх внесків — на суму, що залишається внести — на суму емісійних різниць	3630 5001 5001, 3630	5000 5000 5010
3	Отримання внесків до статутного капітал	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	5001

Продовження таблиці 5.2

4	Прийняття рішення про виплату дивідендів	5040	3631
5	Сплата дивідендів	3631	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса
6	Спрямування дивідендів на придбання акцій нової емісії	5040	5003

Таблиця 5.3 - Облік боргових цінних паперів власної емісії.

з/п	Зміст операції	Назва рахунків	
		Д-т	К-т
1	Продаж цінних паперів власного боргу на суму — номіналу — дисконту — премії	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса 3306, 3316, 3326, 3336	Рахунки груп 330, 331, 332, 333 3307, 3317, 3327, 3337
2	Амортизація дисконту	7050, 7051, 7052, 7053	3306, 3316, 3326, 3336
3	Амортизація премії	3307, 3317, 3327, 3337	7050, 7051, 7052, 7053
4	Нарахування витрат за цінними паперами власного боргу	7050, 7051, 7052, 7053	3308, 3318, 3328, 3338
5	Виплата процентів за цінними паперами власного боргу	3308, 3318, 3328, 3338	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса
6	Погашення боргових цінних паперів	Рахунки груп 330, 331, 332, 333	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття "емісія" стосовно цінних паперів.
2. Які чинники зумовлюють порядок проведення емісії цінних паперів комерційним банком?
3. Опишіть процедуру емісії акцій банками.
4. Який існує порядок нарахування дивідендів за акціями банку?
5. Розкрийте механізм операцій банків з облігаціями власної емісії.
6. У чому полягають особливості використання депозитних (ощадних) сертифікатів?

5.3 Інвестиційні операції банків з цінними паперами**5.3.1 Загальна характеристика операцій**

З метою диверсифікації активних операцій, розширення джерел отримання додаткових доходів та підтримки ліквідності балансу здійснюються інвестиційні операції з цінними паперами.

Відповідно до нормативних документів будь-яка купівля та перепродаж цінних паперів від свого імені, за власний рахунок та за власною ініціативою є *інвестиційною діяльністю*.

У банківській діяльності *інвестиціями називають* вкладення в цінні папери підприємств — державних та приватних — на відносно тривалий термін. Інвестиційні операції банки здійснюють за рахунок:

- власних ресурсів;
- залучених та позичених ресурсів.

При проведенні інвестиційних операцій банк формує портфелі цінних паперів різних видів. Загальна схема проведення інвестиційних операцій наведена на рис. 5.3.

Пояснення до рис. 5.3

- 1 — оцінка інвестиційної привабливості цінних паперів;
- 2 — заявка на купівлю цінних паперів;
- 3 — укладення угоди про купівлю цінних паперів;
- 4 — купівля цінних паперів (банк — формування портфеля цінних паперів певного виду; емітент — отримання грошових коштів);
- 5 — отримання доходів за цінними паперами.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк України встановлює нормативи інвестування:

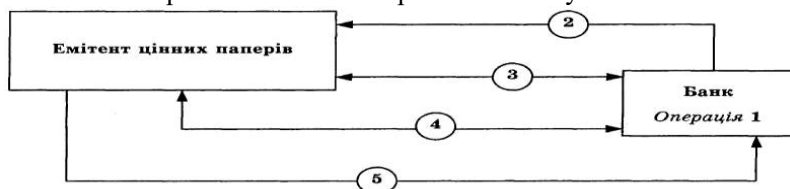

Рисунок 5.3 – Загальна схема проведення інвестиційних операцій банком.

— норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11);

— норматив загальної суми інвестування (Н12).

При розрахунку нормативів інвестування не враховуються цінні папери, придбані банком:

- у зв'язку з реалізацією банком права заставодержателя;
- з метою створення фінансової холдингової групи, за умови, що емітентом придбаних цінних паперів є інший банк;
- у результаті андерайтингу, за умови, що придбані цінні папери перебувають у власності банку не більше одного року;
- за рахунок та від імені своїх клієнтів.

Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку.

Н11 визначається як співвідношення обсягу коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку. При обчисленні цього нормативу в знаменнику до суми регулятивного капіталу додається сума вкладень в цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції, випущені банками (за вирахуванням суми сформованого резерву під знецінення таких цінних паперів), і вкладень у статутні фонди інших банків та фінансових установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал. Нормативне значення нормативу Н11 не перевищує 15 %.

Порядок обчислення нормативу Н12 аналогічний порядку обчислення нормативу Н11, а нормативне значення його становить 60 %.

5.3.2 Економічна характеристика портфелів цінних паперів

Портфель цінних паперів — сукупність придбаних (отриманих) банком цінних паперів, право на володіння, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за типами і призначенням.

Згідно з нормативними документами Національного банку України цінні папери, в які банкикладають кошти, класифікуються за різними критеріями. З урахуванням цих критеріїв здійснюється облік вкладень у цінні папери на балансі банків. Залежно від мети придбання, характеристики цінного папера і строків зберігання в портфелі банку *цінні папери поділяються на види:*

— *торговий портфель* — враховуються боргові цінні папери та акції, придбані банком для перепродажу та з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкової ціни. До торгового портфеля цінних паперів можуть бути віднесені тільки високоліквідні цінні папери. У разі зміни наміру та спроможності банку утримувати боргові цінні папери з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкової ціни такі цінні папери можуть бути переведені з торгового портфеля до портфеля цінних паперів на продаж;

— *портфель цінних паперів на продаж* — враховуються боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру тримати до дати їх погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових процентних ставок, потреб ліквідності, наявності альтернативних інвестицій; акції та боргові цінні папери, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12

місяців з дати придбання; інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж. Цінні папери з портфеля на продаж переводяться до торгового портфеля, якщо банк приймає рішення про отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкових цін або дилерської маржі;

— *портфель до погашення* — враховуються придбані боргові цінні папери з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити, також з фіксованим терміном погашення. Боргові цінні папери відносять до портфеля до погашення, якщо банк має намір та спроможний утримувати їх до терміну погашення з метою отримання процентного доходу. Банк постійно на дату балансу оцінює свій намір та спроможність утримувати цінні папери до погашення. Переведення цінних паперів з портфеля до погашення до портфеля на продаж можливе, якщо в банку виник сумнів щодо здатності утримувати цінні папери до терміну погашення і це було пов'язано зокрема:

- а)з погіршенням кредитоспроможності емітента;
- б)зміною податкового законодавства;
- в)об'єднанням або ліквідацією банку;
- г)зміною законодавства та регулятивних вимог;
- д)зміною вимог до капіталу;
- е) збільшенням ризиків;

— *портфель інвестицій в асоційовані та дочірні компанії* — належать пайові цінні папери емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання. Фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії переводяться до портфеля цінних паперів на продаж, якщо асоційовані або дочірні компанії здійснюють діяльність в умовах, які обмежують їх здатність передавати кошти банку-інвестору протягом періоду, що перевищує 12 місяців. Фінансові інвестиції мають переводитися до портфеля цінних паперів на продаж не пізніше ніж останнього дня місяця, в якому об'єкт інвестування не відповідає критеріям асоційованої або дочірньої компанії.

Тип портфеля — це його інвестиційна характеристика, основана на відношенні доходу і ризику. Важливою ознакою при класифікуванні типу портфеля є те, яким чином та за рахунок якого джерела цей дохід отримано: за рахунок зростання курсової вартості або за рахунок поточних виплат — дивідендів, процентів.

Є такі типи портфелів цінних паперів:

1. *Портфель зростання.* Він формується з акцій компаній, курсова вартість яких зростає. Мета цього типу портфеля — зростання капітальної вартості портфеля разом з отриманням дивідендів. Але дивідендні виплати

здійснюються у невеликих розмірах.

2. *Портфель доходу.* Цей тип портфеля орієнтується на отримання високого поточного доходу — процентних та дивідендних виплат. Портфель доходу складається в основному з акцій доходу, які характеризуються помірним зростанням курсової вартості та високими дивідендами, облігацій та інших цінних паперів, інвестиційною характеристикою яких є високі поточні виплати. Відмінністю цього типу портфеля є те, що мета його створення — отримання належного рівня доходу, розмір якого має відповідати мінімальному ступеню ризику.

3. *Портфель зростання та доходу.* Формування цього типу портфеля здійснюється з метою уникнення можливих втрат на фондовому ринку як від зниження курсової вартості, так і від низьких дивідендних та процентних виплат. Одна частина фінансових активів, яка входить до цього портфеля, приносить власнику зростання капітальної вартості, а друга — дохід. Втрата однієї частини може компенсуватися іншою.

Вкладення банків у цінні папери як боргові, так і пайові, поділяють також залежно від того, хто їх емітував в обіг.

Боргові цінні папери поділяють на п'ять видів:

- боргові цінні папери центральних органів державного управління;
- боргові цінні папери місцевих органів державного управління;
- боргові цінні папери, випущені банком;
- боргові цінні папери, випущені фінансовими (небанківськими) установами;
- боргові цінні папери, випущені нефінансовими підприємствами.

Окремо в балансі банків виділяють вкладення в боргові цінні папери, які входять до переліку цінних паперів, що приймаються Національним банком до рефінансування.

Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком поділяють на чотири види:

- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які випущені банками;
- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які випущені фінансовими (небанківськими) установами;
- інші акції та цінні папери з нефіксованим прибутком;
- власні акції банку, викуплені в акціонерів.

5.3.3 Облік інвестиційних операцій банку з цінними паперами

Інвестиції банку в цінні папери з метою їх оцінки та відображення в бухгалтерському обліку класифікуються таким чином:

- а) операції з цінними паперами в торговому портфелі;
- б) операції з цінними паперами в портфелі банку на продаж;
- в) операції з цінними паперами в портфелі банку до погашення;
- г) інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

Цінні папери, які придбані та/або зберігаються за дорученням та за кошти клієнтів, а також цінні папери, які придбані згідно з договорами про довірче управління, обліковуються за позабалансовими рахунками.

Облік фінансових інвестицій та їх оцінка здійснюються за кожною інвестицією в розрізі емітентів.

Придбані цінні папери оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за собівартістю.

Собівартість цінного папера — це ціна придбання цінного папера, включаючи комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням цінних паперів.

Комісійні витрати та інші витрати, пов'язані з придбанням боргових цінних паперів, збільшують (зменшують) суми премії (дисконту) на дату їх придбання.

Дисконт — це різниця між вартістю погашення цінних паперів та їх собівартістю без урахування нарахованих на час придбання процентів, якщо собівартість нижча вартості погашення.

Премія — це перевищення собівартості цінних паперів над вартістю їх погашення без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів.

На кожную наступну після визнання дату балансу всі цінні папери, придбані банком, оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

- а) цінних паперів, що утримуються до погашення;
- б) цінних паперів, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити;
- в) інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

Справедлива вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках, визначається за їх ринковою вартістю. На дату балансу вона визначається за даними останнього у звітному періоді офіційного котирування на організаційно оформленому ринку. Разом з тим ринкова вартість цінних паперів, що перебувають в обігу більше ніж на одному офіційно оформленому ринку, під час розрахунку справедливої вартості оцінюється за найменшим з останніх котирувань, визначених на кожному з

ринків. Сума збільшення або зменшення балансової вартості таких цінних паперів на дату балансу відображається за рахунками доходів або витрат.

Якщо немає ринку для фінансової інвестиції, але є ринок для подібної фінансової інвестиції, то справедлива вартість ґрунтується на ринковій ціні подібної фінансової інвестиції.

Цінні папери, що утримуються банком до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки процента.

Амортизована собівартість — собівартість цінного папера з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії).

Ефективна ставка процента — ставка процента, що визначається діленням суми річного процента та дисконту (або різниці річного процента та премії) на середню величину собівартості цінних паперів та вартості їх погашення.

За інвестиціями в асоційовані та дочірні компанії, облік яких здійснюється за методом участі в капіталі, інвестор складає консолідовану фінансову звітність.

Метод участі в капіталі — метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму частки інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період та на суму частки інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період.

Усі цінні папери, крім цінних паперів, що обліковуються за справедливою вартістю, та інвестицій у дочірні компанії, переглядаються з позиції зменшення корисності.

Зменшення корисності цінних паперів — втрата економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості цінних паперів над сумою очікуваного відшкодування, яку спричинило погіршенням фінансового стану емітента цінних паперів. Корисність цінних паперів зменшується, якщо їх балансова вартість перевищує суму очікуваного відшкодування. Зменшення корисності відображається шляхом формування спеціальних резервів за рахунок витрат.

За купонними цінними паперами окремо обліковуються накопичені проценти, дисконт або премія. Дисконт або премія амортизується протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки процента. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процентів. Сума амортизації дисконту збільшує процентний дохід, а сума амортизації премії зменшує процентний дохід за цінними паперами.

Облік цінних паперів в торговому портфелі банку. Придбані цінні папери з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкової ціни відображаються за балансовими рахунками груп 140 "Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, у торговому портфелі банку", 300 "Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку" та 301 "Боргові цінні папери в торговому портфелі банку". Аналітичний облік цінних паперів за балансовими рахунками груп 140, 300 та 301 ведеться в розрізі їх емітентів та випусків. Придбані цінні папери відображаються на дату балансу виключно за справедливою вартістю.

Цінні папери в торговому портфелі банку підлягають переоцінці під час кожної зміни їх ринкової вартості. Результат переоцінки відображається за аналітичним рахунком балансового рахунку 6203 "Результат від торгових операцій з цінними паперами у торговому портфелі банку".

За борговими цінними паперами з фіксованим прибутком банк визнає процентні доходи, у тому числі процентні доходи у вигляді амортизації дисконту (премії). Від володіння цінними паперами з невизначеним доходом банк отримує дивіденди.

У разі реалізації цінних паперів з торгового портфеля банку прибуток чи збиток (різниця між ціною реалізації та балансовою вартістю) відображається банком-продавцем за аналітичним рахунком 6203 "Результат від торгових операцій з цінними паперами у торговому портфелі банку".

Бухгалтерські проводки з обліку вкладень банку в цінні папери в торговому портфелі наведено в табл. 5.4.

Облік цінних паперів в портфелі банку на продаж. У портфелі цінних паперів на продаж можуть обліковуватись акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери.

Таблиця 5.4 - Облік цінних паперів банку в торговому портфелі.

№ з/п	Зміст операції	Назва рахунків	
		Д-т	К-т
1. Придбання цінних паперів до торгового портфеля			
	Придбання акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком (на суму придбання)	3002, 3003, 3005	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок
	Придбання боргових цінних паперів з дисконтом на суму: — номіналу; — дисконту	Рахунки груп 140, 301	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок 1406, 3016
	Придбання боргових цінних паперів з премією на суму: — номіналу; — премії	Рахунки груп 140, 301 1407, 3017	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок

Продовження таблиці 5.4

2. Переоцінка балансової вартості цінних паперів до справедливої вартості			
	Збільшення ринкової вартості — акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком; — боргових цінних паперів	2 3007 1405, 3015	6203
	Зменшення ринкової вартості — акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком; — боргових цінних паперів	6203	3007 1405, 3015
3. Нарухування доходів за цінними паперами			
	Амортизація дисконту за борговими цінними паперами	1406, 3016	6056, 6057
	Амортизація премії за борговими цінними паперами	6056, 6057	1407, 3017
	Нарухування процентів за купонними цінними паперами	1408, 3018	6056, 6057
	Надходження коштів за нарахованими процентами	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	1408, 3018
0	Нарухування доходу за акціями у вигляді дивідендів	3008	6300
1	Отримання дивідендів	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	3008
4. Продаж цінних паперів з торгового портфеля			
2	Продаж акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком на суму: — балансової вартості; — прибутку	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	3002, 3003, 3005 6203
3	Продаж боргових цінних паперів на суму: — балансової вартості; — нарахованих процентів до дати продажу; — прибутку	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	Рахунки груп 140, 301 1408, 3018 6203
4	Комісійні витрати, здійснені під час продажу боргових цінних паперів	7103	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок

На дату балансу цінні папери в портфелі на продаж відображаються:

- за справедливою вартістю;
- собівартістю (акції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо);
- амортизованою собівартістю (боргові цінні папери, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо).

Облік цінних паперів в портфелі банку на продаж здійснюється за балансовими рахунками груп 141 "Боргові цінні папери, що рефінансуються

Національним банком України, у портфелі банку на продаж", 143 "Боргові цінні папери, що емітовані Національним банком України, у портфелі банку на продаж" 310 "Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком в портфелі банку на продаж", 311 "Боргові цінні папери в портфелі банку на продаж".

Відображення в бухгалтерському обліку операцій з придбання цінних паперів до портфеля на продаж та нарахування доходів за ними здійснюється аналогічно обліку цінних паперів в торговому портфелі банку.

Результат переоцінки цінних паперів в портфелі банку на продаж відображається за аналітичним рахунком балансового рахунку 6393 "Результат від продажу цінних паперів з портфеля банку на продаж".

Цінні папери, до яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядаються на дату балансу щодо можливого зменшення корисності на основі аналізу очікуваних грошових потоків.

Якщо виникає ймовірність того, що банк не зможе отримати після настання терміну оплати всієї суми за борговими цінними паперами (номінальну вартість та нараховані проценти), то банк має визнавати зменшення корисності цінних паперів. Сума втрат від зменшення корисності цінних паперів визначається як різниця між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дискontованих за поточною ставкою процента на подібні цінні папери.

У разі прийняття рішення про переведення цінних паперів до портфеля до погашення банк надалі обліковує їх за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки процента, розрахованої після їх переведення.

Облік цінних паперів, що утримуються в портфелі банку до погашення.

Боргові цінні папери відносять до портфеля до погашення, якщо банк має намір та спроможний утримувати їх до терміну погашення з метою отримання процентного доходу.

Банк не повинен визнавати цінні папери в портфелі до погашення, якщо:

- не має фінансових ресурсів для фінансування цінних паперів до погашення;
- є юридичне або інше обмеження, яке може перешкодити наміру банку утримувати цінні папери до погашення;
- протягом поточного фінансового року або протягом двох попередніх фінансових років банк продав інвестиції, утримувані до погашення, незадовго до дати їх погашення.

Придбані боргові цінні папери оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за собівартістю у розрізі таких складових:

- номінальної вартості,
- дисконту або премії,
- суми накопичених процентів на дату придбання.

Комісійні витрати та інші витрати, пов'язані з придбанням боргових цінних паперів, збільшують (зменшують) суму премії (дисконту) на дату їх придбання.

Відображення в бухгалтерському обліку операцій з придбання, нарахування доходів за борговими цінними паперами в портфелі до погашення здійснюється аналогічно обліку цінних паперів в торговому портфелі банку.

На дату балансу боргові цінні папери в портфелі до погашення відображаються за амортизованою собівартістю із застосуванням методу ефективної ставки процента.

Метод ефективної ставки процента — метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою процента і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується процент.

Облік цінних паперів в портфелі банку до погашення здійснюється за балансовими рахунками груп 142 "Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку до погашення", 144 "Боргові цінні папери, що емітовані Національним банком України, у портфелі банку до погашення" 310 "Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком в портфелі банку на продаж", 321 "Боргові цінні папери в портфелі банку до погашення". Банк має на дату балансу визначати втрати від зменшення корисності боргових цінних паперів.

Під час погашення боргових цінних паперів емітент сплачує номінальну вартість цінних паперів, а також проценти (за купонними цінними паперами) за період між датою останньої сплати купона та датою погашення. На дату погашення цінних паперів сума дисконту (премії) має бути повністю амортизована.

Бухгалтерські проводки з обліку погашення цінних паперів в портфелі банку до погашення наведено в табл. 5.5.

Таблиця 5.5 - Облік погашення цінних паперів в портфелі до погашення.

№ з/п	Зміст операції	Назва рахунків	
		Д-т	К-т
1	Погашення цінних паперів у разі настання строку погашення на суму: — номіналу — нарахованих процентів	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок (емітента)	Рахунки груп 142, 144, 321 1428, 1448, 3218
<i>Зменшення резервів, які були сформовані за погашеними цінними паперами</i>			
2	Зменшення суми сформованого резерву під зменшення корисності цінних паперів	1491, 3290	7704
3	Зменшення сформованого резерву за нарахованими доходами за цінними паперами	1493, 3291	7720

Боргові цінні папери, не погашені у визначений емітентом термін, обліковуються за окремими аналітичними рахунками балансових рахунків з обліку цінних паперів.

Облік інвестицій в асоційовані та дочірні компанії. До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать пайові цінні папери емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Асоційована компанія (підприємство) — це компанія, в якій інвестор має суттєвий вплив і яка не є ні дочірньою компанією, ні спільним підприємством інвестора. Суттєвий вплив означає, що інвестор прямо або через дочірні компанії володіє 20 % або більше голосів об'єкта інвестування. Суттєвий вплив є, якщо інвестор (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менше ніж 20 % голосів об'єкта інвестування, але виконуються щонайменше дві з таких умов:

- інвестор (банк) має представників у раді директорів або аналогічному керуючому органі компанії;
- інвестор (банк) бере участь у визначенні стратегії і операцій компанії;
- здійснюється обмін керуючим персоналом між інвестором (банком) та компанією;
- інвестор (банк) надає компанії суттєву технічну інформацію.

Дочірня компанія (підприємство) — компанія, що контролюється іншою компанією. Контроль передбачає, що материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє 50 % або більше голосів об'єкта

інвестування. Контроль є, якщо материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менше ніж 50 % голосів об'єкта інвестування, але має:

- частку управлінських голосів у компанії, що перевищує 50 % завдяки угодам з іншими інвесторами;
- право керувати фінансовою та виробничою політикою підприємства згідно з установчими документами;
- право призначати або звільняти більшість членів ради директорів або аналогічного керуючого органу компанії;
- право визначального голосу в раді директорів або аналогічному керуючому органі компанії.

Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії відображаються в бухгалтерському обліку відповідно за рахунками груп 410 "Інвестиції в асоційовані компанії" і 420 "Інвестиції в дочірні компанії" Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України та обліковуються за методом участі в капіталі на останній день місяця, в якому об'єкт інвестування відповідає критеріям асоційованої або дочірньої компанії.

Метод участі в капіталі полягає у відображенні на дату балансу фінансової інвестиції за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу емітента, крім тих, що є результатом операцій між банком і емітентом цінних паперів. Для визначення суми коригування балансової вартості інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, що обліковуються за методом участі в капіталі, потрібно визначити частку банку в чистому прибутку (збитку) емітента за звітний період і частку банку в змінах власного капіталу емітента за звітний період (крім змін за рахунок чистого прибутку або збитку).

Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою банку в чистому прибутку (збитку) асоційованої або дочірньої компанії за звітний період із включенням цієї суми до складу доходу (втрат) банку від участі в капіталі. Сума частки банку в чистому прибутку (збитку) емітента визначається пропорційно до частки банку в статутному капіталі емітента.

Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на частку банку в сумі зміни загальної величини власного капіталу емітента за звітний період (крім змін за рахунок чистого прибутку (збитку) із включенням (виключенням) цієї суми до іншого додаткового капіталу банку).

Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій в асоційовані та дочірні компанії відображається в бухгалтерському обліку лише на суму, що не призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції, що внаслідок зменшення їх балансової вартості

досягають нульової вартості, відображаються в бухгалтерському обліку за нульовою вартістю.

Крім того, балансова вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування.

Бухгалтерські проводки з обліку вкладень банку в асоційовані та дочірні компанії наведено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6 Облік інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

№ з/п	Зміст операції	Назва рахунків	
		Д-т	К-т
1. Відображення частки банку в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування			
1	Збільшення балансової вартості фінансової інвестиції	Рахунки груп 410, 420	6310, 6311
2	Зменшення балансової вартості фінансової інвестиції	7310, 7311	Рахунки груп 410, 420
2. Відображення частки банку в змінах власного капіталу об'єкта інвестування			
3	Збільшення балансової вартості фінансової інвестиції	Рахунки груп 410, 420	5103
4	Зменшення балансової вартості фінансової інвестиції	5103	Рахунки груп 410, 420
3. Відображення дивідендного доходу			
5	Отримання дивідендів	Рахунки груп 410, 420	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок
4. Реалізація інвестицій			
6	Переведення інвестицій до портфеля цінних паперів на продаж	Рахунки групи 310	Рахунки груп 410, 420
7	Продаж інвестицій, що були переведені в портфель на продаж на суму: — балансової вартості — прибутку	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок	Рахунки групи 310 6393

РОЗДІЛ 6 ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ

6.1 Класифікація вексельних операцій банку

Перехід української економіки до ринкових відносин сприяв розвитку нових та відновленню раніше забутих фінансових інструментів. Одним з перспективних напрямків розвитку банківської справи є сприяння активному використанню векселів в господарському обігу.

Буде помилкою вважати, що у вітчизняній економіці вперше вексель почав використовуватися лише в останні десятиліття. Насправді, початок вексельному обігу покладено в XVII столітті, коли цей фінансовий інструмент за прикладом італійських, французьких і англійських купців стали активно використовувати як боргове зобов'язання на території Російської імперії.

Тривалий час у XX столітті, за часів радянської влади, вексель був тільки символічним розрахунковим засобом, що відіграв деяку роль у зовнішньоторговельних і міжнародних економічних відносинах. Використання векселя усередині країни було обмежено.

Сьогодні вексель як фінансовий інструмент має достатньо переваг, серед яких — висока ліквідність, прибутковість, надійність, зручність і простота його як заставної цінності.

Сучасне вексельне законодавство України базується на міжнародних зобов'язаннях країни, що випливають з положень Женевської конвенції від 7 червня 1930 року, що установила Уніфікований закон про переказний і простий вексель.

Українські банки у своїй роботі використовують такі нормативні документи: 1. *Закони України:*

— Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.91 № 1201-ХІІ з додатками;

— Закон України "Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі" від 06.07.99 № 827-ХІV;

— Закон України "Про обіг векселів в Україні" від 05.04.2001 № 2374-ІІІ;

— Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30.10.96 № 448/96-ВР з додатками;

— Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-ІІІ з додатками.

2. *Матеріали та документи Міжнародних конвенцій та інші документи:*

— Женевська конвенція 1930 року про Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі № 358;

— Женевська конвенція 1930 року про врегулювання деяких колізій

законів про переказні векселі та прості векселі № 359;

— "Положення про переказний і простий вексель", затверджене постановою Центрального виконавчого комітету СРСР і Ради народних депутатів від 07.08.37 №104/1341.

3. *Укази Президента України:*

— Указ Президента України "Про випуск і обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності України" від 14.09.94 № 530/94;

— Указ Президента України "Про розширення сфери обігу векселів" від 26.07.96 №658/95;

— Указ Президента України "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні" від 23.08.98 № 932/98.

4. *Нормативні документи НБУ, Кабінету Міністрів України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України:*

— "Положення про переказний і простий вексель" (відповідно до ухвали КМ України і НБУ від 10.09.92 № 528);

— "Правила виготовлення і використання вексельних бланків", затверджені постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.92 №528;

— Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.93 № 15-93;

— "Положення про операції банків з вексялями", затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.05.99 № 258;

— "Положення про механізми рефінансування банків України", затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.02.2002 №82;

— Інструкція № 7 "Про безготівкові розрахунки у господарському обороті України", затверджена Постановою Національного банку України від 02.08.96 № 204;

— Лист Національного банку України "Про захист вексельних бланків" від 23.09.98 № 25-011/1476-6768.

5. *Нормативні документи комерційного банку, що мають бути розроблені та використовуватись у поточній роботі банку:*

— положення про емісію, обіг та погашення векселів банку;

— положення комерційного банку про роботу з вексялями;

— інструкція про бухгалтерський облік цінних паперів у комерційному банку (стосовно обліку операцій з вексялями);

— положення про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами;

- інструкція про експертизу векселів;
- технологічні карти (або паспорти типових угод) з роботи та взаємодії підрозділів банку з проведення вексельних операцій;
- положення про структурний підрозділ — відділ цінних паперів банку;
- посадові інструкції співробітників відділу цінних паперів.

Кожен з досить розвинутих комерційних банків має в своєму арсеналі повний спектр законодавчо дозволених вексельних операцій. Ці операції ретельно розглянуті в положенні Національного банку України "Про роботу банків з векселями" від 28.05.99 № 258.

Кредитні, торговельні та гарантійні вексельні операції поділяються на активні та пасивні (табл. 6.1).

Характеристику інших вексельних операцій — розрахункових та комісійних — подано у вигляді табл. 6.2.

Таблиця 6.1 Класифікація кредитних, торговельних та гарантійних вексельних операцій.

Операції з векселем	Зміст операцій	
	Активні операції	Пасивні операції
Кредитні	Врахування векселів	Перерахування придбаних векселів
	Надання кредитів під заставу векселів	Одержання кредитів під заставу векселів
Торговельні	Купівля векселів	Продаж придбаних векселів
Гарантійні	Авалювання векселів	Отримання гарантій за векселями, за якими банк виступає емітентом, індосантом або платником
	Надання гарантій на забезпечення оплати векселів	

Таблиця 6.2 - Класифікація інших вексельних операцій.

Операції з векселем		Зміст операцій
Розрахункові операції	Операції з оформлення заборгованості векселями	Акцептація переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку
		Видача простих векселів банком кредитору банку
		Видача банком переказних векселів на боржника банку
		Видача банку простих векселів боржником банку
	Операції з розрахунків з використанням векселів	Вексельний платіж банку кредитору Вексельний платіж боржника банку
Комісійні та довірчі операції		Інкасування векселів
		Оплата векселів, за яких банк виступає особливим платником (доміціліатом)
		Зберігання векселів (оригіналів, копій і примірників)
		Купівля, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте історію розвитку вексельного обігу.
2. Якими документами користуються банки при роботі з векселями?
3. Наведіть класифікацію операцій банку з векселями.

6.2 Кредитні операції з вексялями

6.2.1 Врахування векселів

Врахування (дисконт) векселів є формою кредитування банком суб'єкта господарювання шляхом придбання векселя до настання строку платежу зі знижкою (дисконтом) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі.

Операція врахування була відома з давніх часів, приблизно з XV століття. З розвитком промисловості й торгівлі, а разом з ними і їхнього супутника — кредиту — ці операції набувають колосальних розмірів. Обліковий кредит використовується насамперед для фінансування товарообігу і тому має короткостроковий характер.

Як свідчить сучасна світова практика, дев'ять векселів з десяти враховуються, а не перекупуваються, як це має місце на сучасному вітчизняному вексельному ринку. При цьому термін вексельних зобов'язань у світі рідко перевищує 6—9 місяців. Тому врахування є засобом перетворення комерційного (торгового) кредиту — відстрочки — в банківський (грошовий) кредит. І якщо завдяки оформленню векселя в торговельних стосунках можна говорити про те, що в даній ситуації банківська послуга є надлишковою, то за нестачі грошей підприємства звертаються до банків і одержують їх шляхом врахування векселів.

Основні правила врахування векселів не однакові і змінюються залежно від загального економічного становища. У періоди економічного зростання банки трохи менш суворі, ніж під час кризи. Велике значення має також стан грошового ринку. Якщо він перебуває в пригніченому стані, банки неохоче збільшують вексельний портфель і тому роблять більш ретельний вибір.

Комерційні банки при проведенні операцій врахування виходять з таких позицій. Вони купують торговельні (товарні) векселі, тобто ті, що видані на підставі товарного боргу. Поряд з питанням про походження векселя, важливим також питання про благонадійність та платоспроможність осіб, що залишили на векселі підписи. Банки купують векселі, що мають не менш ніж два підписи кредитоспроможних фірм.

У випадку, якщо векселедержатель є давнім клієнтом банку і в обігу в нього постійно перебуває значна кількість векселів, то, як правило, банк не проводить переговорів щодо окремих векселів. Враховуючи вексель, банк тим самим надає векселедержателю-пред'явнику строковий кредит. Особа, яка має бажання пред'явити векселі до врахування, подає в банк заяву встановленого банком зразка. Рішення щодо можливості прийняття до врахування (відмови у врахуванні) приймається уповноваженим органом банку або уповноваженою

на це особою. Врахування векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про врахування.

На самих векселях пред'явник зобов'язаний на вимогу банку зробити передавальний іменний або бланковий індосамент, навіть якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. Це дає можливість банку потім довести добропорядність придбання векселя.

Сума, яка підлягає утриманню на користь банку як дисконт, розраховується на підставі дисконтної ставки банку і погоджується з пред'явником. Дисконтна ставка визначається виходячи з ринкової вартості ресурсів, ступеня ризику та інше.

Сума дисконту і процентів (щодо векселів, в тексті яких передбачено нарахування відсотків на номінальну суму векселя) утримується наперед і вираховується відповідно із номінальної суми векселя і суми відсотків, нарахованих на номінальну суму векселя, виходячи з числа днів, що залишаються до строку платежу за кожним векселем, при цьому і день врахування, і день платежу беруться до розрахунку. Крім дисконту за врахованими іногородніми векселями можуть утримуватися комісія дамно і порто.

Згідно з Положенням Національного банку України "Про операції банків з векселями", розрахунок суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя, здійснюється за формулою:

$$P = S \left(1 + \frac{q^2 \cdot I}{100n} \right) \left(1 - \frac{q^2 \cdot d}{100n} - v - g \right) - p \quad (6.1)$$

де P — сума, що виплачується пред'явнику за врахований вексель;

S — номінальна сума векселя;

I — процентна ставка, за якою нараховуються проценти на номінальну суму векселя;

q^1 — кількість днів від дня врахування до дня платежу за векселем;

q^2 — кількість днів від дня, з якого нараховуються проценти на номінальну суму векселя, до дня платежу за векселем;

n — кількість днів року;

d — дисконтна ставка, за якою розраховується дисконт і проценти, що утримуються на користь банку;

v — процентна ставка, за якою нараховується комісія;

g — процентна ставка, за якою нараховується дамно;

p — сума порто.

Існують деякі *обмеження при прийомі векселів до врахування*, до яких банк має ставитися з належною увагою й обережністю і приймати векселі після ретельного економічного аналізу та перевірки осіб, що підписали вексель:

- банком з'ясовується, чи не був вексель пролонгований, оскільки відстрочка платежу викликає сумнів з приводу платоспроможності векселедавця простого або акцептанта переказного векселя, чи це не є переписані векселі, тобто нові векселі, виписані замість несплачених у термін первісних;
- не рекомендується приймати векселі, якщо розрахунковий рахунок векселедавця (акцептанта) або пред'явника відкритий в іншому банку, адже зрозуміло, що тільки банк клієнта є найбільш обізнаним з його кредитоспроможністю;
- якщо векселі пред'явника або векселедавця (акцептанта) опротестовувалися за останній рік, то це, ймовірно, буде викликати недовіру до платника за векселем;
- перевірка ознак "зустрічних" векселів, тобто виписаних векселедавцем і пред'явником один на одного в один час на близькі суми;
- слід обачно працювати з векселями родинних фірм, якщо немає впевненості в торгово-промисловому характері векселів, векселями осіб, що ведуть справи за дорученням, а векселі, що пред'явлені, підписали особисто;
- небажано приймати до дисконту векселі з терміном платежу більше трьох місяців від моменту обліку, оскільки на відміну від кредиту банк при обліку одержує дохід не щомісяця, а в момент погашення векселя;
- векселі з терміном платежу за пред'явленням, як правило, не приймаються до обліку. Це пояснюється тим, що власнику векселя не має сенсу враховувати такий вексель у банку, оскільки він у будь-який момент може одержати зазначену в векселі суму від платника. Якщо векселедержатель пред'являє такий вексель до врахування, то це може свідчити про невпевненість власника щодо можливості сплати за векселем платником.

Поряд з обмеженнями також є фактори, що позитивно впливають на рішення про прийом векселя до врахування в банку:

- наявність векселів, підписаних надійними, перевіреними і платоспроможними підприємствами, що мають гарну репутацію і керівники яких зарекомендували себе як порядні люди і працюють у тісному взаємозв'язку з банком;
- наявність векселів, що були доміцільовані банком, тобто між банком і векселедавцем укладений договір-доручення, відповідно до якого платником за векселем є банк, але за рахунок векселедавця;

- підпис "Як аваліст за...", тобто ще одна особа бере на себе відповідальність за платіж за векселем;

- вексель має досить довгий індосаментний ряд, що свідчить про широке коло осіб, яким вексель може бути пред'явлений.

Кредит у формі врахування векселів надається шляхом:

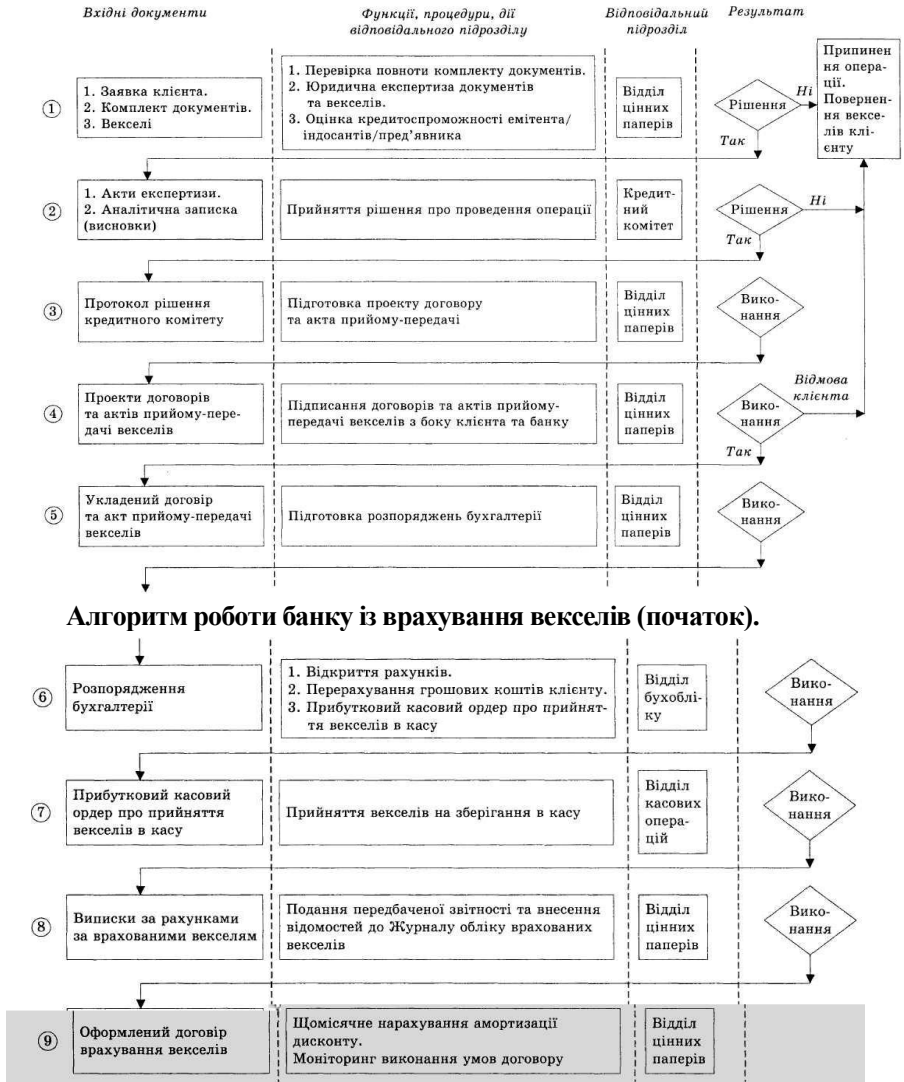
- перерахування на поточний рахунок пред'явника у строк, встановлений у договорі про врахування;

- оплати кредиторської заборгованості пред'явника за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості (акт звірки заборгованості, договори на поставку продукції, товарно-транспортні накладні тощо). У цьому разі банк перераховує кошти на поточний рахунок відповідного кредитора пред'явника у порядку, встановленому чинним законодавством та нормативними документами НБУ.

Методика роботи банку із врахування векселів є досить складною. На рис. 6.1 наведено алгоритм "Врахування векселів комерційним банком", де показано взаємодію усіх підрозділів банку, послідовно зображено процедуру виконання усієї операції, та подано перелік документів, що становлять документообіг врахування векселів комерційним банком.

Слід звернути увагу на кропітку роботу майже усіх основних підрозділів банку при врахуванні векселів. З метою упорядкування цих операцій методичні центри великих банків, як правило, розробляють технологічні карти, або паспорти вексельних угод, затверджують типові форми договорів, форми реєстрів, актів прийому-передачі векселів тощо. Ці формуляри є обов'язковими для використання для всіх філій та інших підрозділів банку.

Технологічні карти можуть бути різними за формою складання (в табличному вигляді, у формі добірок типових угод та методичних вказівок, чи в формі детального Положення про роботу з векселями і таке інше), але головне, що їх об'єднує, це ітераційний опис проведення вексельної операції.

Алгоритм роботи банку із врахування векселів

Рисунок 6.1

На рис. 6.1 наведено алгоритм, розроблений за методом побудови блок-схеми, в якій виділені функції підрозділів, документообіг та назви відповідальних підрозділів.

Цей алгоритм не закінчується розглядом лише етапу придбання векселя з дисконтом, а й приводить декілька послідовних дій вексельного підрозділу банку в тих випадках, які відбуваються вже потім, тобто після придбання векселя:

- 1) дострокове погашення (рис. 6.2а);
- 2) погашення в строк векселів (рис. 6.2б);
- 3) переврахування врахованого векселя (або його продаж — це можлива дія банку) (рис. 6.2в);
- 4) опротестування банком-векселедержателем врахованого векселя (як можливий наслідок проведення операції) (рис. 6.2г);
- 5) банк повинен мати чіткий план дій на випадок винесення векселя на протрочку (рис. 6.2д);
- 6) визнання вексельної заборгованості безнадійною, коли всі інші дії не привели до більш ефективного результату (рис. 6.2е).

До різновидів врахування належать врахування пред'явника.

Банки використовують цей різновид врахування у разі врахування короткострокових векселів при безумовній впевненості в кредитоспроможності платника за векселем (одного з індосантів) або можливості переврахувати (продати) вексель.

Врахування з реверсом — різновид врахування, за якого пред'явник векселя дає банку письмове позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати або при настанні певних обставин. Тому за допомогою реверсу векселі відчужуються і передаються банку лише в тимчасове використання (Додаток 6.1).

Із технічного погляду врахування векселів з реверсом подібне до позики, забезпеченої векселями, і є операцією "репо" з відкладальними та/або скасувальними умовами.

Слід зважити на те, що операція "врахування з реверсом" — це не "кредит без застави", як іноді кажуть. Банк, навіть за наявності зобов'язань клієнта з викупу векселя, повинен провести ретельну перевірку векселів та перевірити платоспроможність платника за векселем. Банк стає на цей час кредитором-векселедержателем, котрий за будь-яких обставин повинен одержати платіж за цим векселем у встановлений термін у загальному порядку.

У деяких країнах з ринковою економікою на основі значного розвитку вексельного обігу й операцій врахування (дисконту) векселів виникли різноманітні фінансові інститути. Поряд з комерційними банками, для яких врахування векселів (дисконт) є щоденною операцією, у країнах з ринковою економікою (Велика Британія, Канада, Сінгапур) діють також спеціалізовані кредитні заклади — облікові будинки та облікові компанії (у Швейцарії діє

Обліковий банк, у США — Облікова корпорація Нью-Йорка), які виступають посередниками між комерційними банками і центральним банком у такому виді бізнесу, як врахування (дисконт) векселів (табл. 6.3).

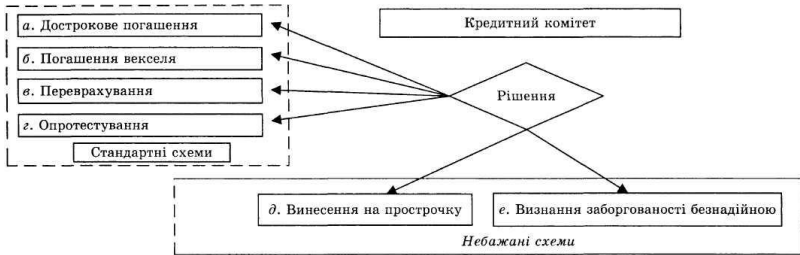
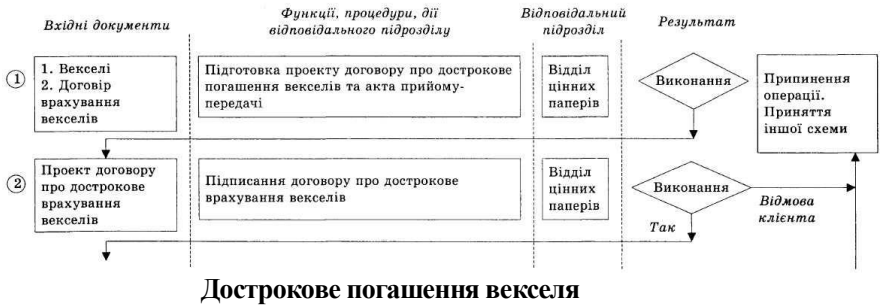
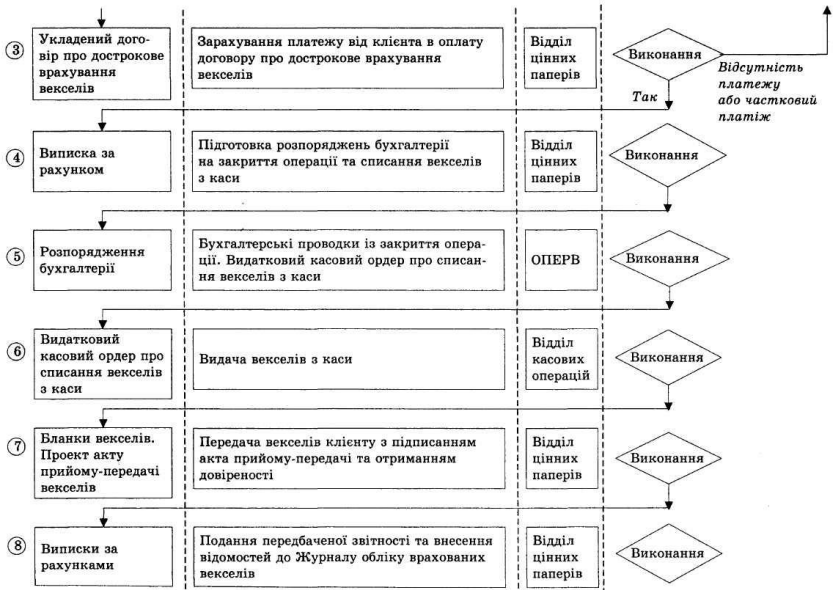
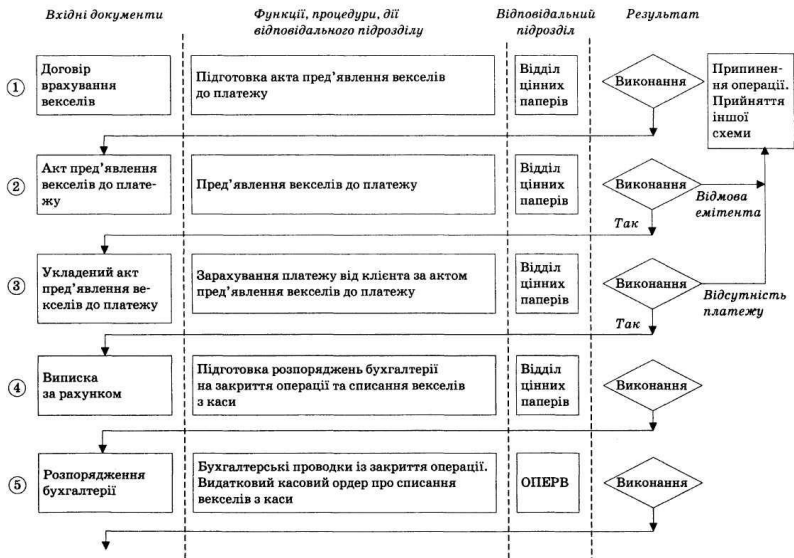

Рис. 6.2. Можливі варіанти дій вексельного підрозділу

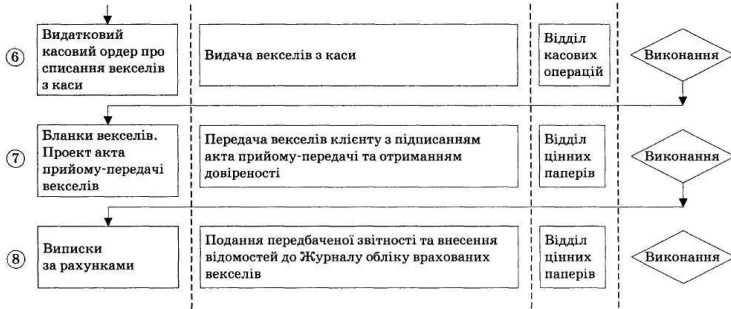

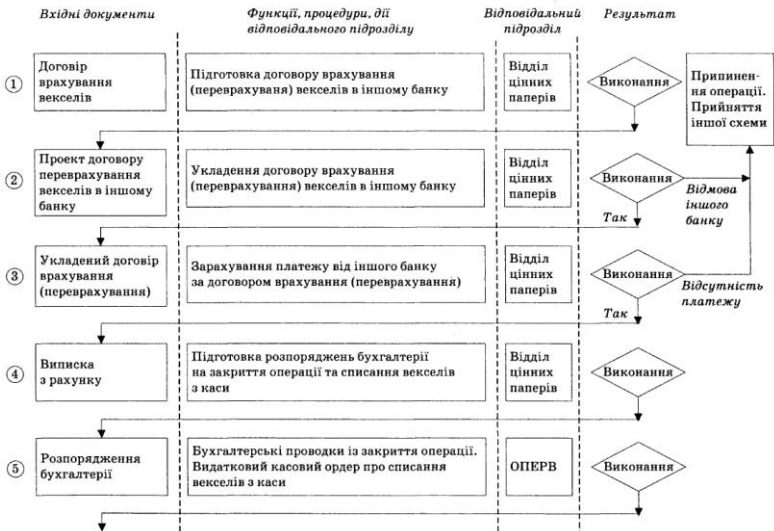
Дострокове погашення векселя

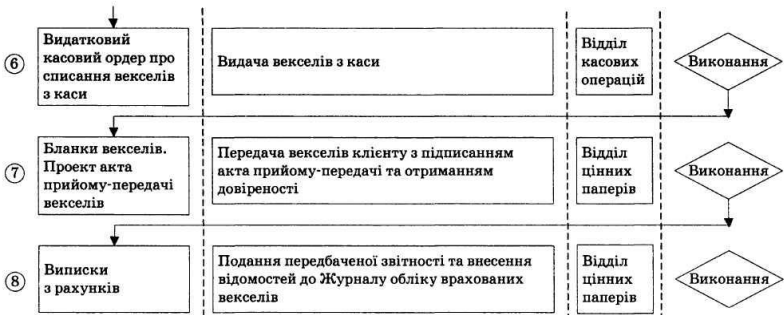
Погашення векселя

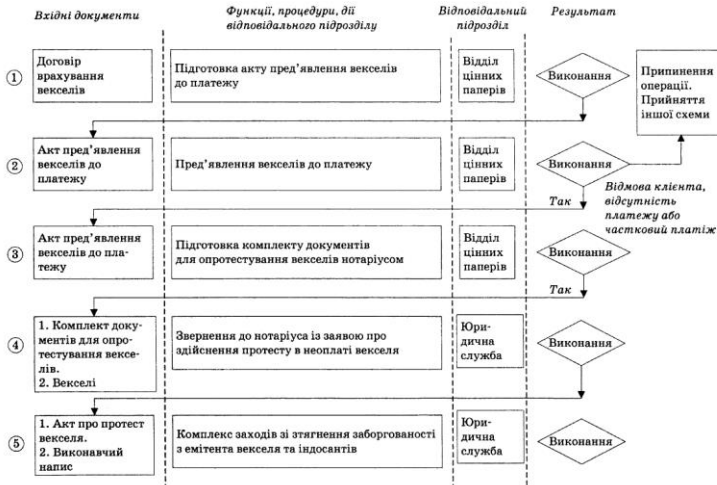
Погашення векселя

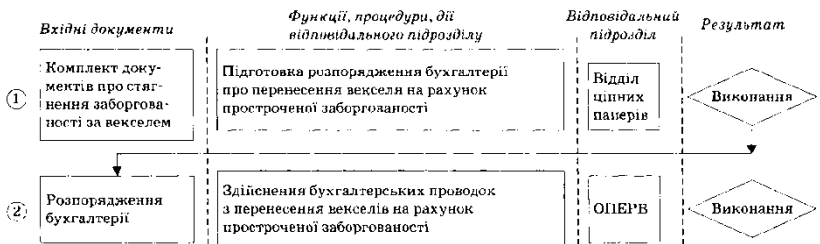
Переврахування векселя

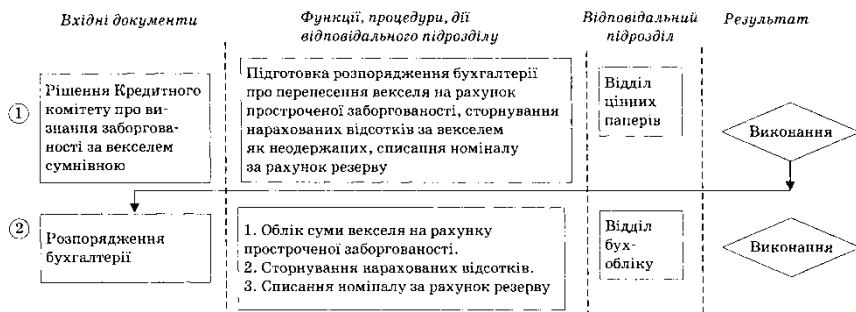
Переврахування векселя

Опротестування векселів

Внесення векселя на прострочку.

Визнання заборгованості безнадійною

Рисунок 6.2

Таблиця 6.3 - Бухгалтерський облік операції врахування векселя з дисконтом.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Переказ коштів позичальнику	2020 А "Рахунки суб'єктів господарської діяльності за врахованими векселями"	2600 "Поточний рахунок позичальника"	На суму врахування
Відображення дисконту	2020 А "Рахунки суб'єктів господарської діяльності за врахованими векселями"	2026 КА "Неамортизований дисконт за врахованими векселями"	На суму дисконту, що утворився при врахуванні
Прийняття врахованого векселя за актом прийому-передачі	9819 А "Різні цінності і документи"	9910 "Контр рахунок"	На суму номіналу
Щомісячна амортизація дисконту	2026 А "Неамортизований дисконт за врахованими векселями"	6022 П "Процентні доходи за рахунками суб'єктів господарської діяльності за врахованими векселями"	На суму амортизованого дисконту

Операції врахування і переврахування векселів у ринковій економіці набули такого масового характеру, що дають змогу центральним банкам кожної країни використовувати відповідне маніпулювання офіційною обліковою ставкою для впливу на ліквідність усієї банківської системи і загальних обсягів кредиту.

6.2.2 Вексельне переврахування та вексельна переизаства

При проведенні операцій з вексями структурний підрозділ банку може акумулювати значну кількість векселів. При правильному веденні цих операцій вексельний портфель може стати для структурного підрозділу банку надійною статтею його активу. Однією з переваг векселів є точно встановлена їх строкова ліквідність.

Дисконтні й заставні операції з вексями дають банку можливість з меншим ризиком порушення своєї ліквідності вкладати в ці операції більш схильні до несподіваного вилучення депозити (кошти на розрахункових, поточних та інших аналогічних рахунках).

У випадку несподіваного вилучення таких коштів банк для збереження своєї ліквідності може рефінансуватися в установах Національного банку України або в інших банках на умовах переврахування та переизастави векселів.

Таблиця 6.4 - Схеми бухгалтерських проводок з відображення операції переврахування векся, врахованого з дисконтом.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Надходження коштів від переврахування векся	2600 "Поточний рахунок кредитора"	3641 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	На суму переврахування
Вибуття векся з балансу банку	3641 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	2020 А "Рахунки суб'єктів господарської діяльності за врахованими вексями"	На суму переврахування
	2026 КА "Неамортизований дисконт за врахованими вексями"	2020 А "Рахунки суб'єктів господарської діяльності за врахованими вексями"	На суму не-отриманого неамортизованого дисконту
	2026 КА "Неамортизований дисконт за врахованими вексями"	6022 П "Процентні доходи за рахунками суб'єктів господарської діяльності за врахованими вексями"	На суму отриманого неамортизованого дисконту
Передача переврахованого векся кредитору за актом прийому-передачі	9910 "Контррахунок"	9819 А "Різні цінності і документи"	На суму номіналу

Переврахування векселів використовується комерційними банками для отримання грошових коштів від НБУ для власного фінансування, що у кінцевому рахунку становить одну із форм інтервенцій, які впливають на загальний обсяг грошових коштів у господарському обігу держави.

6.2.3 Рефінансування Національним банком комерційних банків

Рефінансуванням вексельних операцій називають переврахування врахованих банком векселів або одержання під їх заставу кредиту в Національному банку України чи в інших комерційних банках.

На обліковому ринку кожної незалежної держави саме центральний емісійний банк виконує цю особливу функцію. Національний банк України сприяє стабільності банківської системи України та підтримує ліквідність банків шляхом використання різних механізмів рефінансування банків, в тому числі і шляхом переврахування векселів, що надаються комерційними банками.

Як свідчить світова банківська практика, вексель використовується в розрахунках масово тільки в тих країнах, де центральний банк його враховує.

Порядок рефінансування вексельних операцій комерційних банків Національним банком України визначається постановою Правління Національного банку України від 28.02.2002 № 82. Національний банк здійснює рефінансування банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності — резидентів України і векселів Державного казначейства України, що враховані банком за дисконтною ставкою, не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку.

Національний банк в окремих випадках здійснює рефінансування банків під забезпечення векселів нерезидентів України, авальованих іноземними банками. У разі надання під забезпечення кредиту Національного банку векселя нерезидента України вексель має бути перекладено українською мовою та засвідчено нотаріально в установленому чинним законодавством України порядку.

Під забезпечення кредиту приймаються векселі, видані лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги та враховані банком з відображенням їх на відповідних рахунках бухгалтерського обліку.

Векселі суб'єктів господарської діяльності, що приймаються під забезпечення наданого кредиту, мають відповідати вимогам законодавства України, а також таким вимогам:

- договори за операціями банків із врахування векселів, вексель та всі написи на ньому мають складатися державною мовою;
- сума, що підлягає стягненню на користь банку як дисконт, має розраховуватися за ставкою, не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку;
- строк платежу за векселем не має перевищувати 365 днів з дати складання векселя;
- вексель повинен мати не менше двох індосаментів підприємств, що є платоспроможними, оскільки тільки так можна забезпечити повне і своєчасне повернення кредиту;

— термін врахування векселя банком до дати звернення до Національного банку за рефінансуванням строком до 14 днів має бути не менше ніж 10 днів, а за рефінансуванням строком до 270 днів — не менше ніж 30 днів.

- вексель повинен мати визначений строк платежу;
- клієнт, від якого банк прийняв вексель для врахування, обслуговується в цьому самому банку не менше одного року;
- вексель має бути оригіналом, виданим в одному примірнику;
- вексель не повинен мати будь-яких застережливих написів;
- переказний вексель має бути акцептований.

Ці обмеження необхідні для успішного проведення центральним банком країни грошово-кредитної політики, вплив на яку має бути короткостроковим.

Після отримання під забезпечення кредиту врахованих банком векселів відповідне територіальне управління Національного банку в межах узгодженої суми складає реєстр векселів.

Реєстр векселів має містити таку інформацію:

- дату і місце складання векселя;
- номер бланка векселя;
- найменування векселедавця, його місцезнаходження;
- місце платежу;
- строк платежу;
- кількість днів від дня складання зазначеного реєстру до часу платежу за векселем;
- номінальну суму векселя;
- дисконт, який утримано банком;
- назву й місцезнаходження індосантів, авалістів векселя, а також акцептантів (для переказних векселів).

Рефінансування банків шляхом операцій на відкритому ринку здійснюється під забезпечення державних цінних паперів або врахованих банком векселів у розмірі до 100 % від балансової вартості державних цінних паперів та до 70 % від балансової вартості врахованих векселів, а під заставу майнових прав за кредитним договором між банком і суб'єктом господарської діяльності — в розмірі 60 % від суми наданого банком кредиту.

У разі надання під забезпечення кредиту рефінансування врахованих банком векселів або майнових прав Департамент монетарної політики без перевірки подає заявку відповідному територіальному управлінню Національного банку для перевірки врахування векселів, їх обліку на відповідному рахунку бухгалтерського обліку та відповідності вимогам чинного законодавства, а також для перевірки наявності заставленого майна, наданого суб'єктом господарської діяльності банку під забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, майнові права за

яким пропонуються як забезпечення за договором рефінансування, та всіх потрібних документів щодо нього.

Установи Національного банку України здійснюють ці операції за дотримання таких умов:

— усі подані векселі за термінами оплати не мають перевищувати 90 днів і мають бути такими, щоб їх можна було вчасно одержати в місці платежу;

— подані векселі повинні мати не менше двох підписів, не враховуючи підпису того банку, що подав ці векселі, а перекладні векселі (тратти) — ще й акцепт платника;

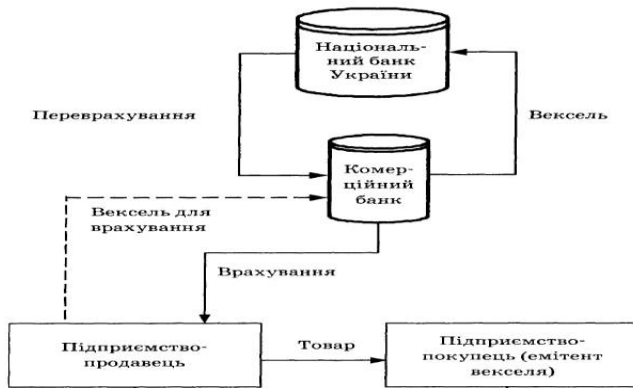
— у разі здійснення платежу у місцях, де є установи даного банку, нотаріус або суд;

— за наявності ліміту кредитування.

При цьому до переобліку приймаються тільки враховані векселі, а до пере застави — векселі як враховані, так і з застави.

Прості векселі можуть бути виписані тільки під реально зроблене відвантаження товарів або надання послуг відповідно до договору поставки продукції, виконання робіт, надання послуг. Таким чином, безтоварні векселі до переобліку не приймаються.

Схематично процес переврахування Національним банком векселів підприємства, що були враховані комерційним банком, відображено на рис. 6.6.

Вексель згідно з умовами договору поставки

Рисунок 6.6 – Процес переврахування Національним банком векселів підприємства, що були враховані комерційним банком

Цей рисунок відображає зміст *кастодіальної системи*, коли центральний банк держави виступає гарантом "останньої руки" в розрахунках і загальнона-

ціональна система переврахування вчасно гасить будь-які розриви в платіжних відносинах.

Але головна перевага вексельної схеми рефінансування в іншому. Гарантія національного банку, реальні процедури фінансування під боргові зобов'язання вітчизняних виробників підвищує довіру до розрахункових безготівкових національних інструментів та попит на них.

6.2.4 Прийняття векселів у заставу за кредитом

Банки можуть кредитувати позичальників під заставу векселів. Заставна вартість векселя в основному становить 60—90% від номіналу. Проте, як свідчить вітчизняна банківська практика, цей показник може сягати 25 % від номіналу векселя та нижче.

Надання банком кредитів під заставу векселів є звичайною кредитною процедурою. Але з огляду на те, що реалізація будь-якого заставного майна банком ускладнена (потрібна організація торгів, участь декількох покупців тощо), вексель як заставу реалізувати значно легше, оскільки продаж цінних паперів — майже єдине, що не потребує зайвих процедур та спеціальних дозволів для банку. Продаж цінних паперів є суто банківською операцією, тому комерційний банк має можливість оперативної та без зайвих витрат реалізувати заставу в формі векселя.

Специфікою цього виду кредитування є порядок надання, зберігання та реалізації застави, якою є векселі. Надані в заставу векселі обліковуються банком на позабалансових рахунках за номінальною вартістю. Банк має можливість у разі неповернення клієнтом кредитних коштів у звичайному порядку відшкодувати їх шляхом:

- продажу заставлених векселів;
- їх обміну на інший актив;
- передачі векселів для припинення зобов'язань банку.

Прийняття векселів у заставу банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем-заставадавцем договору застави, в якому встановлюється ціна застави, а також місце зберігання заставлених векселів. Банк, як правило, вимагає, якщо це не стосується іншого банку, щоб заставлені векселі зберігалися саме у банку.

Зрозуміло, що в заставу мають прийматися векселі, строк платежу за якими перевищує термін дії кредиту.

На векселях заставадавець зобов'язаний виконати заставний або передавальний іменний чи бланковий індосамент. Вид індосаменту встановлюється договором застави. Банк може вимагати, щоб позичальник вчинив саме передавальний індосамент.

У світовій банківській практиці у разі застави векселя набагато популярнішою є застава векселів із бланковим або іменним індосаментом на користь заставотримача без застереження про заставу ніж передача векселя із заставним застереженням. Причина цього полягає в тому, що передача векселя в заставу однією із зобов'язаних за векселем осіб викликає сумнів в його кредитоспроможності (оскільки йому відмовлено у видачі кредиту без забезпечення), а тому знижує обігздатність такого векселя. Щоб уникнути цього неприємного наслідку, світові банки пішли переважно шляхом вчинення не заставного, а звичайного індосаменту в разі застави векселя.

Передача векселів із бланковими або іменними індосаменентами не суперечить природі застави, оскільки власником відповідно до умов договору залишається заставодавець, а заставотримач здобуває на векселі заставне право. Права заставотримача обмежені умовами договору про заставу. При порушенні своїх зобов'язань за договором (наприклад, при реалізації векселів до настання обставин, що дають право звернути стягнення на предмет застави) заставотримач несе відповідальність перед заставодавцем згідно з цим договором.

Остаточне рішення щодо прийняття в заставу конкретних векселів приймається банком на підставі проведеної юридичної та фінансової експертизи і доводиться до відома позичальника. Далі визначається оціночна вартість пакета векселів і сума кредиту, що надається. З позичальником укладається договір застави. Банк може згідно з договором застави одержати від позичальника право перезастави та інкасування заставлених векселів.

Звернення стягнення на заставлені векселі у разі неналежного виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитом банк здійснює у порядку, передбаченому договором застави (Додаток 6.2) та чинним законодавством. Звернення банком стягнення на заставлені векселі здійснюється шляхом пред'явлення векселя до платежу зобов'язаній особі чи шляхом продажу векселя.

Приклад бухгалтерських проводок з проведення операції прийняття векселя у заставу за кредитом у випадку, якщо вексель зберігається у банку, наведено у вигляді табл. 6.5.

Таблиця 6.5 - Приклад бухгалтерських проводок з проведення операції прийняття векселя у заставу за кредитом у випадку, якщо вексель зберігається в банку

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Прийняття векселя у заставу за кредитом за актом прийомупередачі	9900 "Контррахунок"	9501 П "Застава, за якої предмет застави передається банку"	На суму номіналу
Передача векселя на зберігання до сховища банку	9702 А "Цінні папери на зберігання"	9900 "Контррахунок"	На суму номіналу
Набуття банком прав утримувача векселя у разі неповернення кредиту	3541 А "Дебіторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	Відповідні позичкові рахунки	На заставну вартість векселя або на суму заборгованості за згодою сторін
Переведення векселя у власність банку	9501 П "Застава, за якої предмет застави передається банку"	9900 "Контррахунок"	На суму номіналу
Передача на зберігання до сховища	9819 А "Різні цінності і документи"	9702 А "Цінні папери на зберігання"	На суму номіналу

6.2.5 Онкольний кредит

Банки можуть надавати надійним клієнтам спеціальні кредити строком до запитання під заставу векселів — це так звані **онкольні кредити** (з англ.: *on call* — *до запитання*).

Розмір кредиту залежно від політики банку, репутації клієнта та якості векселів становить, як правило, 60—75 % від номінальної суми представлених у забезпечення векселів, термін або не встановлюється, або визначається терміном погашення векселів. Клієнт або сам погашає свою заборгованість за рахунком, у цьому випадку йому повертаються векселі, або погашення проводиться з сум, що надходять в оплату цих векселів. Відсотки за кредитом стягуються банком у встановленому порядку.

Якщо порівнювати врахування та онколь, то буде помітно, що при врахуванні векселів клієнт одержує всю їх суму за винятком дисконту, на противагу, за допомогою онкольного кредиту він може користуватися сумою, як правило, в межах визначеної суми від номіналу векселів, переданих у забезпечення. У першому випадку клієнт одержує всю належну йому суму відразу, у другому він користується коштами в міру потреби. Відсотки у першому випадку стягуються банком відразу, а в другому — після закінчення визначеного періоду, поступово при користуванні коштами з онкольного рахунку.

Таким чином, онкольний кредит має ознаки та переваги кредитної лінії. Онкольний кредит відкривається тільки надійним клієнтам з постійним оборотом. Зведена порівняльна характеристика наведена в табл. 6.6.

Таблиця 6.6 - Порівняльна характеристика видів вексельних кредитів.

Характеристика	Види вексельних кредитів	
	Врахування	Онкольний кредит
1. Мета	Одержання грошей	Позика грошей
2. Зміст операції	Продаж векселя банку	Застава векселя без передачі права власності банку
3. Умови здійснення операції	Платоспроможність платника за векселем	Платоспроможність платника за векселем
		Наявність рахунків векселедержателя у банку
4. Термін дії операції	Разове одержання грошей	Поступове погашення кредиту
5. Порядок стягнення доходу на користь банку	Одноразово у формі дисконту з вексельної суми	Поступово у формі процентів на суму залишку на позичковому рахунку

Спеціальний онкольний позичковий рахунок є рахунком до запитання, оскільки банк, у свою чергу, не встановлює для клієнта терміну погашення заборгованості. *При відкритті подібного рахунку клієнту встановлюються такі (досить суворі) показники і вимоги:*

- розмір кредиту або верхня межа співвідношення між заборгованістю і забезпеченням;
- розмір відсотків за кредитом і комісія з правом банку змінювати їх розмір;
- право банку в будь-який момент частково або цілком погасити заборгованість або прийняти додаткове забезпечення;
- право банку погасити заборгованість клієнта сумами, що надходять в оплату наданих у забезпечення векселів, а також за рахунок інших грошових коштів клієнта, що є в банку;
- право банку дозволити клієнтові замінити до терміну погашення векселі, що знаходяться в забезпеченні, на інші.

Банк може встановити такі типові правила користування спеціальним онкольним рахунком:

- Вексельне забезпечення спеціальних позичкових рахунків приймається банком разом з оформленими ресстрами. Представлені в забезпечення векселі мають задовольняти усі вимоги, установлені чинним законодавством. Зокрема, від дати представлення векселя до закінчення його терміну має бути не менше одного місяця.
- Під представлене забезпечення клієнт не може робити понад 75 % запозичень від загальної суми векселів.
- Векселі, що забезпечують рахунок, повертаються клієнту лише по погашенні боргу банкові.
- Векселі, що забезпечують рахунок, інкасуються самим банком і не можуть замінятися. (Цей пункт доречний, коли банк бажає бути цілком обізнаним зі

справами свого клієнта, упевненим у товарному походженні, доброякісності його векселів.)

— За нарахованими відсотками, комісією, іншими витратами банк не пізніше п'ятого числа кожного місяця направляє клієнту виписку за минулий місяць з його особового рахунку. Про незгоду з випискою клієнт має заявити протягом одного місяця з дня її відправлення. Після закінчення зазначеного терміну будь-які заперечення не приймаються.

— Банк має право з попередженням за 10 робочих днів припинити прийом забезпечення і видачу грошей на рахунок вільного залишку кредиту, закрити кредит і вимагати оплати всіх боргів з відсотками, комісією й іншими витратами. Банк має право вимагати додаткового забезпечення або сплати частини боргу. При невиконанні клієнтом цих вимог банк має право реалізувати забезпечення в покриття боргу.

— При несплаті боргу за рахунком банк може спрямувати на його погашення інші кошти клієнта, що знаходяться в банку. У випадку недостатності останніх, банк може в судовому порядку звернути стягнення на майно боржника.

— Якщо клієнт має перед банком інші борги, то банк може звернути в їх погашення кошти, отримані з векселів.

— Клієнт сповіщає векселедавців і платників про передачу їхніх векселів у банк для забезпечення рахунку.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність операції дисконту векселя.
2. Які є правила здійснення цієї операції?
3. Наведіть формулу розрахунку суми, що належить до сплати пред'явнику векселя.
4. Охарактеризуйте умови прийняття векселя до врахування.
5. Опишіть алгоритми основних кредитних вексельних операцій, вказавши функції та обов'язки підрозділів банку.
6. Наведіть характеристику основних видів операцій із врахування векселя.
7. Розкрийте механізми бухгалтерського обліку кредитних вексельних операцій.
8. Яким чином здійснюється рефінансування Національним банком комерційних банків?
9. Назвіть вимоги до векселів, що приймаються під забезпечення наданого кредиту.
10. Наведіть схему переврахування НБУ векселів підприємств, що були враховані комерційним банком.

11. Які особливості існують при прийнятті векселів у заставу за кредитом.
12. Розкрийте сутність та механізм надання онкольного кредиту.
13. Наведіть порівняльну характеристику вексельних кредитів.

6.3 Торговельні операції з векселями

Купівля та продаж векселів банківськими підрозділами здійснюються на підставі укладеного з продавцем (покупцем) договору про купівлю (продаж) векселів у порядку, визначеному чинним законодавством.

Договором визначаються:

- ціна купівлі (продажу) векселів;
- строк та порядок здійснення розрахунку;
- умови переходу права власності на векселі та строк і порядок передавання векселів тощо.

Ціна купівлі (продажу) векселя встановлюється за домовленістю сторін у процентах до номінальної суми векселя.

Продавець може зробити на векселі один із таких передавальних індосаментів: іменний — на користь покупця, бланковий, або індосамент на пред'явника, або ж передати вексель без складання індосаменту, якщо останній є бланковим або на пред'явника.

З метою уникнення непорозумінь при пред'явленні банку векселів, за якими він не є зобов'язаною особою, та контролю банком відповідальності за векселем договір про купівлю (продаж) векселів має містити інформацію про вид передавального індосаменту на векселі (іменний, бланковий або на пред'явника) та особу, яка його вчинила.

Однією із законодавчих ініціатив у сфері обігу векселів в 2002 році було рішення Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України про заборону укладати угоди з векселями на організаційно оформлених ринках. На сьогодні векселями не можна торгувати ні на фондових біржах, ні на організаційно оформленому позабіржовому ринку.

Фактично нині українські банки — поза межами конкуренції в питанні торгівлі векселями.

Наведемо приклад відображення в бухгалтерському обліку операції з придбання векселя за номінальною вартістю (табл. 6.7).

Таблиця 6.7 - Відображення в бухгалтерському обліку операції з придбання векселя за номінальною вартістю.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Переказ банком коштів в оплату векселя	3541 А "Дебіторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	2600 "Поточний рахунок продавця"	На суму придбання векселя (номінальну суму)
Оприбуткування векселя в портфель банку	3114, 3214 "Портфель цінних паперів банку"	3541 А "Дебіторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	На суму придбання
Одержання векселя за актом прийому-передачі	9819 А "Різні цінності і документи"	9910 "Контррахунок"	На суму номіналу

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте торговельні операції банку з векселями.
2. Наведіть механізм бухгалтерського обліку цих операцій.

6.4 Гарантійні операції з векселями

6.4.1 Авалювання векселів

Аваль — це надання банком поручительства за вексельним зобов'язанням. Метою проведення цієї операції є одержання банком доходу у вигляді комісії за надання послуги. Платіж за векселем може бути гарантований цілком або щодо суми вексельним поручительством. Відповідно до вимог Уніфікованого вексельного закону аваль дається на лицьовому боці векселя або на лицьовому боці додаткового аркуша (алонжа).

Вексельне поручительство може даватися як за векселедавця (акцептанта), так і за кожного відповідального індосанта. Банк як вексельний поручитель (аваліст) несе солідарну відповідальність за векселем нарівні з особою, за яку він поручається. Всі операції з авалюванням векселів здійснюються на підставі договору, укладеного між банком і особою, в якому засвідчено умови, на яких банк авалює вексель. Цей документ має одноразовий характер, і його дія закінчується в момент погашення вексельного зобов'язання (Додаток 6.3).

Аваль може бути надано в будь-який час: при складанні, видачі та на будь-якому наступному етапі обігу векселя, навіть після протесту. Аваліст бере на себе таку саму відповідальність, як і особа, зобов'язання якої він забезпечив.

Для ухвалення рішення про надання авалю банком здійснюється така сама юридична й економічна експертиза, як і при врахуванні векселя. Рішення банку щодо авалювання векселів (відмови в авалюванні) приймається уповноваженим органом банку або уповноваженою особою.

Сума, яка підлягає нарахуванню на користь банку як плата за надання авального кредиту, розраховується на підставі процентної ставки банку, або на підставі тарифів. Якщо кредитний ризик високий, то, звісно, банк буде претендувати на більші комісійні за вчинення авалю. Аваль може бути надано частково, тобто на суму, меншу ніж номінальна вартість векселя. Банк зобов'язаний оплачувати вексель тільки в тій сумі, на яку він дав аваль.

Якщо з вимогою про платіж до банку звертається не останній векселедержатель, а надписувач, який отримав вексель за регресом, то в цьому разі банк повинен відповідати лише перед тим із надписувачів, який поставив свій підпис після позичальника.

Відповідальність банку як аваліста припиняється:

- у разі сплати векселя платником;
- сплати векселя особою, яка поставила свій підпис раніше позичальника;
- закінчення строку позовної давності проти банку-аваліста.

Особа, яка одержала платіж, має надати банку про це розписку. Банк може вимагати, щоб така розписка була вчинена на самому векселі.

При оплаті векселя аваліст здобуває вексельні права проти того, за кого він дав гарантію, і проти тих, котрі відповідали б перед цією особою, якби вона сама сплатила вексель.

Про здійснення протесту за авальованим векселем векселедержатель, що зробив протест, доводить до відома банк-поручитель нарівні з векседавцем (акцептантом) або векселедержателем, за якого поручався, протягом чотирьох робочих днів з дня протесту або платежу, якщо на векселі є застереження "оборот без витрат". У випадку, якщо векселедержателем здійснено протест за векселем в неплатежі, банк погашає повну суму векселя за рахунок власних коштів.

Бухгалтерський облік операції з видачі авалю, забезпеченого заставою клієнта, здійснюється таким чином, як подано в табл. 6.8.

Таблиця 6.8 - Бухгалтерський облік операції з видачі авалю, забезпеченого заставою клієнта.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Оплата послуг банку	Поточний рахунок клієнта	6113 П "Комісійні доходи за операціями з цінними паперами для клієнтів"	На суму винагороди банку
Надання клієнтом застави до банку	9900 "Контррахунок"	9501 П "Застава, за якої предмет передається банку"	На оціночну суму застави за договором
Видача гарантії	9020 А "Гарантії, що надані клієнтам"	9900 "Контррахунок"	На суму гарантії
Оплата гарантованого векселя	2809 А "Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	Поточний рахунок пред'явника	На суму оплаченої гарантії
Списання наданої банком гарантії	9900 "Контррахунок"	9020 А "Гарантії, що надані клієнтам"	На суму гарантії
Повернення (реалізація) застави	9501 П "Застава, за якої предмет застави передається банку"	9900 "Контррахунок"	На оціночну суму застави за договором
Відшкодування суми оплаченої гарантії	2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	2809 А "Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	На суму оплаченої (відшкодованої за рахунок реалізації застави) гарантії
Прийняття оплаченого векселя від пред'явника за актом прийому-передачі	9910 "Контррахунок"	9702 А "Цінні папери на зберіганні"	На суму номіналу
Передача погашеного векселя векселедержателю	9702 А "Цінні папери на зберіганні"	9910 "Контррахунок"	На суму номіналу

6.4.2 Видача гарантії на забезпечення оплати векселів

Гарантія на забезпечення оплати векселів має бути складена в письмовій формі чітко і точно.

Платіж має бути виконано проти пред'явлення письмової вимоги платежу і, можливо, інших документів відповідно до умов гарантії та чинного законодавства.

Для того, щоб зобов'язання за гарантією регулювалося нормами законодавства про вексельний обіг, достатньо, щоб в ній були такі реквізити:

- повне найменування банку-гаранта;
- безумовне зобов'язання банку-гаранта про виплату гарантійної суми;
- гарантійне зобов'язання, яке має бути надано не конкретній особі, а

кожному законному векселедержателю, тобто в гарантії має зберігатися вексельне право та можливість подальшого обігу векселя;

а)сума гарантії;

б)місце видачі гарантії.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття "аваль векселя".

2. У чому полягають особливості авалювання векселів?
3. Наведіть основні бухгалтерські проводки цієї групи операцій.
4. Які умови існують при видачі гарантій на забезпечення оплати векселів?

6.5 Розрахункові операції банків з векселями

6.5.1 Оформлення заборгованості векселями

Оформлення заборгованості векселями між банком та іншою особою (боржником або кредитором банку) полягає у заміні одних зобов'язань іншими — вексельними. Це є своєрідна "конвертація" однієї форми зобов'язання в іншу, більш зручну, ліквідну. Нагадаємо, що вексель в законодавчому розумінні є більш оперативним засобом стягнення боргу.

Борг може бути оформлений векселями як повністю, так і частково. За домовленістю сторін на номінальну суму векселя можуть нараховуватися проценти відповідно до вимог законодавства про вексельний обіг.

До операцій з оформлення векселями кредиторської заборгованості банку належать:

- акцептація переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку;
- видача простих векселів банком кредитору банку.

До операцій з оформлення векселями дебіторської заборгованості перед банком належать:

- видача банком переказних векселів на боржника банку й акцептація векселів боржником;
- видача боржником банку простих векселів на користь банку.

За виданими простими векселями векселедавцем зазначається сам боржник — юридична особа. За виданими переказними векселями трасантом зазначається сам кредитор — юридична особа.

Процедура заміни зобов'язань за кредитною угодою боржника банку шляхом емісії векселя на користь банку наведена на прикладі протоколу (Додаток 6.4). Зверніть увагу на змінені проценти за простроченим кредитом — в розмірі подвійної облікової ставки НБУ. На сьогодні в Україні законодавчо припинено можливість укладати такі угоди банками. Національний банк прийняв рішення про те, що оформлення боржником наявної в нього заборгованості за кредитами перед комерційним банком власними векселями є "грубим порушенням вексельного законодавства", Законом України "Про вексельний обіг" було закріплено цю норму права.

У цьому випадку, на думку законотворців, не виконувався принцип товарності векселя, що передбачає одержання товару, робіт, послуг у власність особи, яка після цього видає вексель. Оформлення простроченої кредитної заборгованості векселями давало змогу банку в ряді випадків спростити роботу з її погашення. Адже, по-перше, треба в меншому обсязі формувати резерви під кредитні ризики, а по-друге, банку векселі іноді простіше реалізувати (продати), ніж погасити заборгованість за договорами переведення боргу і поступки вимоги. Для клієнта вигода могла бути в тому, що змінювалися б терміни погашення заборгованості, і в більшості випадків не передбачались би штрафні санкції.

Крім того, згідно зі світовим банківським досвідом оформлення простроченої кредитної заборгованості векселем є досить поширеним засобом боротьби з неблагонадійними позичальниками.

Приклад відображення в бухгалтерському обліку передачі належного банку векселя у погашення кредиторської заборгованості наведено в табл. 6.9.

6.5.2 Розрахунки з використанням векселів

До операцій з розрахунку векселями щодо погашення кредиторської заборгованості банку належать вексельні платежі на користь кредитора. Їх зміст полягає в тому, що кредитор банку погоджується прийняти від банку-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання здійснюється шляхом передавання векселя, придбаного банком-боржником, кредитору банку.

Таблиця 6.9 - Приклад бухгалтерського відображення передачі належного банку векселя у погашення кредиторської заборгованості.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Припинення зобов'язань банку перед кредитором	Рахунок кредиторської заборгованості	3641 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	На суму припинення зобов'язань банку
Вибуття векселя з портфеля банку	3641 П "Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку"	Типові проводки вибуття векселя з портфеля банку	На суму припинення зобов'язань банку (суму реалізації векселя)

До операцій за розрахунками векселями з погашення дебіторської заборгованості перед банком належать вексельні платежі боржником на користь банку, їх зміст полягає в тому, що банк-кредитор погоджується прийняти від клієнта-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передачі векселя, придбаного клієнтом-боржником, банку-кредитору. Борг може бути погашено векселями як повністю, так і частково.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте процедуру оформлення боргу векселем.
2. Які особливості здійснення розрахункових операцій з векселями?

6.6 Комісійні та довірчі операції з векселями

6.6.1 Інкасування векселів

Інкасові операції досить поширені в країнах з розвинутим вексельним обігом. При проведенні цієї операції банк виступає як повірений і всі основні операції за векселем (зокрема, протест, платіж) здійснюються від імені поручителя-векселедержателя, а не від імені банку.

Банки беруть на себе відповідальність за пред'явлення векселів у термін платнику й одержання належних за ними платежів. Мета діяльності банку — лише точне виконання інструкцій клієнта.

Інкасова операція для банку є досить вигідною: по-перше, не залучаючи власних коштів, і без ризику для себе, банк одержує за інкасо досить високі комісійні у вигляді процентів від суми платежу; по-друге, банк вправі розпоряджатися на визначений час зовсім безкоштовно зосередженими на його рахунку коштами, отриманими від боржників за векселями.

Однак, хоча операція інкасо не створює ніяких ризиків для банку, вона мало поширена у зв'язку зі специфічністю вексельного ринку в Україні.

Сутністю операції інкасування векселів є прийняття банком (ремітентом) у суворій відповідності з інструкціями свого клієнта (довірителя) зобов'язання здійснити операції з представленими довірителем документами з метою одержання від платника акцепту і/або платежу, або видачі комерційних документів проти акцепту і/або платежу, або видачі документів на інших умовах.

Вексель передається векселедержателем для інкасування з написом про передоручення на ім'я обслуговуючого банку, проставлене на зворотньому боці векселя у вигляді "Сплатіть за наказом банку", "Валюта на інкасо" і засвідчується підписом векселедержателя. Такий напис тільки уповноважує банк векселедержателя отримати платіж за векселем. Банк векселедержателя, інкасувавши документи, доручає банку платника отримати платіж за векселем, за несплати за векселем — своєчасно його опротестувати.

Банк векселедержателя зобов'язаний перевірити правильність складання реєстру і реквізитів векселя та своєчасність пред'явлення його до оплати з урахуванням нормативного терміну обігу платіжних документів.

Для здійснення розрахунків векселями між клієнтами різних банків банк векселедержателя зобов'язаний прийняти від векселедержателя вексель з реєстром і інкасувати його спецв'язком.

Прийнявши вексель на інкасо, банк зобов'язаний вчасно переслати його в установу банку за місцем платежу і довести до відома платника повісткою про надходження документів на інкасо. Таким чином, при інкасуванні векселів банки беруть на себе відповідальність тільки по пред'явленню векселів у означений строк платнику й одержанні належних за ним платежів. Якщо платіж надходить, вексель повертається боржнику. У випадку неотримання платежу за векселями банк зобов'язаний пред'явити їх до протесту від імені довірителя, якщо останнім не буде надано іншого розпорядження.

Неоплачені векселі з протестом у неплатежі банк повертає клієнту, повідомляючи його про виконання доручення. Відповідальність за всі наслідки, що виникли в разі недогляду протесту, покладається на банк. Неоплачені векселі мають зберігатися в банку до запитання їх клієнтом. Банки самі встановлюють граничні терміни зберігання документів, після закінчення яких знімають із себе відповідальність за їх подальше збереження. За виконання доручення з інкасування векселів банк стягує з клієнта усі витрати на одержання платежу, протест векселя у випадку його несплати, а також комісійну винагороду за послуги у вигляді процента з отриманої банком суми.

Операції з інкасування векселів зручні для клієнта банку, оскільки забезпечують надійне й оперативне виконання його доручень з одержання платежів. Крім того, клієнти звільняються від необхідності стежити за термінами пред'явлення векселів до сплати, що для них є суттєвою економією адміністративних витрат.

Інкасо може бути чистим і документарним. *Чисте інкасо* — це інкасо переказних і простих векселів як суто фінансових документів, що використовують для одержання платежів. Ці документи не супроводжуються комерційними документами.

До числа комерційних документів належать рахунки, транспортні й страхові документи, документи про право власності і будь-які інші документи, що не є фінансовими. *Документарним* називається інкасо фінансових документів, що супроводжують комерційні документи, а також інкасо тільки комерційних документів.

Чисте і документарне інкасо векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про інкасування. Договір може укладатися на певний термін та/або інкасування визначених векселів і супровідних комерційних документів (додатки 6.5—6.6).

Здійснюючи інкасування, банк не бере на себе ніякої відповідальності за форму, повноту, точність, справжність, підробку, так само як і за загальні або окремі умови, що є в документах, а також не несе ніякої відповідальності за відповідність даних, що зазначені в дорученні на інкасування.

За відсутності інших інструкцій банк може пред'явити документи, які не підлягають оплаті банком, через банк, шляхом відсилання платнику письмового повідомлення про те, що банк тримає даний документ з метою одержання акцепту або сплати тощо.

Банкам, які беруть участь в інкасуванні, не рекомендується приймати векселі й супровідні комерційні документи до інкасування та доручення на інкасування до виконання, якщо:

- на векселях не проставлено або неправильно оформлено передоручений індосамент;
- індосаменти на векселі неправильно оформлені та/або порушена безперервність ряду індосаментів;
- реквізити хоча б одного із документів не відповідають зазначеним в дорученнях на інкасування даним;
- банк впевнений у тому, що виконання цього доручення на інкасування негативно позначиться на його діловій репутації.

За здійснення операцій з інкасування банки можуть утримувати на свою користь комісію, а за іногородніми векселями, крім того, — дамно і порто.

Комісія за інкасо може бути отримана в процентному відношенні до повної суми векселя.

Операції банку з інкасації векселів будуть відображатися таким чином, як подано у табл.6.10.

Таблиця 6.10 Операції банку з інкасації векселів.

Зміст операції	Дебет рахунку	Кредит рахунку	Сума
Депонування коштів клієнта в оплату затрат банку з інкасації векселів (в тому числі комісійної винагороди)	Поточний рахунок клієнта	2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	На суму затрат згідно з договором
Одержання від клієнта векселя, що підлягає інкасуванню, за актом прийому-передачі	9830 А "Документи і цінності, прийняті на інкасо"	9910 "Контррахунок"	На суму номіналу
Відсилання векселя на інкасо банку-кореспонденту	9831 А "Документи і цінності, відслані на інкасо"	9830 А "Документи і цінності, прийняті на інкасо"	На суму номіналу
Одержання платежу за інкасованим векселем	Поточний рахунок платника (рахунок банку кореспондента)	2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	На суму платежу
Зарахування банком комісійної винагороди та компенсація затрат	2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	6113 П "Комісійні доходи за операціями з цінними паперами для клієнтів"	На суму комісійної винагороди
		2809 А "Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	На суму сплачених банком затрат, що перевищують суму депонування

Продовження таблиці 6.10

Перерахування коштів від інкасування векселя клієнту банку	2909 П "Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку"	Поточний рахунок клієнта	На суму платежу за вирахуванням затрат та комісійної винагороди банку
Списання з позабалансового обліку інкасованого векселя	9910 "Контрахунок"	9831 А "Документи і цінності, відіслані на інкасо"	На суму номіналу

6.6.2 Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміциліатом)

Векселедавець простого або переказного векселя при його видачі може вказати особливого платника (зокрема банк), який в строк платежу здійснить оплату векселя. Банк у цьому випадку на протипагу інкасуванню векселя не є одержувачем платежу, а стає платником.

Є суттєва різниця між двома реквізитами (доміцилієм і доміциліатом). Призначення банку доміцилієм зовсім не означає, що він і платить. Це означає просте перебування платника в термін платежу в місці платежу (офісі банку). У цьому і полягає зміст доміцилія. Тому разом із призначенням банку як місця платежу він же має бути призначений і доміциліатом, щоб суворо формалізувати весь процес звертання за платою і протесту у разі потреби.

Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміциліатом), — це здійснення банком за дорученням довірителя-платника за векселем операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:

- прийом векселів до платежу від законного векселедержателя;
- здійснення платежу за векселями;
- передача векселів платнику після повної оплати векселя.

Векселі, які підлягають оплаті в банку, не є наказом чи зобов'язанням банку виконати платіж. Виступаючи як доміциліат, банк не ризикує, оскільки він оплачує вексель тільки в тому випадку, якщо платник заздалегідь перерахував йому вексельну суму або якщо платник має в нього на своєму поточному або спеціальному рахунках достатні кошти й уповноважує банк списати з його рахунку суму, необхідну для оплати векселя. В іншому випадку банк відмовляє в платежі, і вексель опротестовується звичайним порядком проти векседавця.

Призначення банку особливим платником за доміцильованим або не доміцильованим векселем може супроводжуватись укладенням із платником за векселем (векседавцем, акцептантом) договору про оплату векселів

банком. Банк, що виступає особливим платником за векселем, на підставі такого договору здійснює такі дії за дорученням і за рахунок довірителя:

- приймає векселі до платежу від законного векселедержателя;
- здійснює платіж за векселями;
- передає векселі платникові після повної оплати.

Тут варто зазначити, що доміциліат, по суті, не є платником за векселем з погляду вексельного законодавства, а є скоріше відповідальним за технічний бік питання, пов'язаного з погашенням пропонованого йому власником векселя. Доміциліат відповідає тільки за невиконання або неналежне виконання умов договору з довірителем про оплату векселів. Ця відповідальність регулюється загальноцивільним (а не вексельним) законодавством.

Довіритель зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок кошти в обсязі, достатньому для оплати векселя. За рахунок цих коштів або за рахунок наданого довірителю кредиту, сума якого попередньо зарахована на відповідний рахунок для оплати векселів, банк як особливий платник здійснює платіж за векселем законному векселедержателю.

Векселедавець для зазначення спеціального платника в особливому місці платежу в тексті векселя робить запис, що називається доміциляційною формулою. Запис може виглядати так: "Підлягає сплаті в м. Керч, вул. Велико-млинська, 18. Особливий платник — АТ "Український надійний банк, Сімферопольська філія" — або іншим відповідним чином.

Банк не може зробити платіж проти копії векселя. Це заборонено. Вигода для банку тут полягає в залученні "коротких" грошей, заздалегідь спрямованих платниками на погашення векселів, доміцильованих у цьому банку. Банк самостійно погашає пред'явлені векселі за рахунок цих коштів, а до того часу вільно розпоряджається ними.

За здійснення оплати векселів банк утримує з довірителя (платника за векселем) винагороду. Для осіб, що мають у цьому банку розрахунковий (поточний) рахунок, оплата доміцильованих векселів може здійснюватися безкоштовно. Бланк банківської угоди доміциляції наведено у Додатку 6.8.

Консультаційні послуги

Одним з видів вексельних операцій комерційних банків є надання клієнтам консультаційних послуг.

Надання консультацій (консалтинг) — це специфічний вид зв'язку між банком і клієнтом, при якому радник (банк) намагається допомогти клієнтові вирішити наявні проблеми або проблеми, що виникнуть у майбутньому. При цьому банк-консультант не несе безпосередньої відповідальності за виконання завдання як такого, а лише допомагає клієнтові ефективно

вирішити ці завдання. До цього виду операцій слід віднести розробку схем вексельних взаємозаліків, методичну допомогу при удосконаленні вексельних розрахунків підприємств і таке інше. Банк не несе відповідальності за наслідки здійснення пропонованих ним рішень.

За надання консультаційних послуг на ринку векселів комерційний банк одержує комісійну винагороду.

6.6.3 Зберігання векселів

Зберігання векселів — це здійснення банком за дорученням, від імені і за рахунок довірителя (векселедержателя) операцій з вексями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:

- 1) схову;
- 2) передавання оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя;
- 3) передавання примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя;
- 4) передавання оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі на умовах, вказаних довірителем.

Зберігання векселів здійснюється за двома видами:

"закрите зберігання" — зберігання векселів без будь-яких інструкцій щодо дій банку з вексями;

"відкрите зберігання" — зберігання векселів шляхом подання в банк супровідного доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з вексями.

Векселі, що передаються банку на зберігання, мають супроводжуватися дорученням на зберігання, в якому мають міститися точні та повні інструкції довірителя. У цьому випадку банк діє тільки згідно з такими дорученнями.

Відповідно до умов договору банк бере на себе зобов'язання зберігати векселі, відповідати за всі наслідки у зв'язку з їх знищенням та псуванням, гарантуючи повернення або передавання векселів.

При здійсненні схову з подальшим передаванням векселів довірителю або особам, вказаним довірителем, банк не бере на себе ніякої відповідальності за форму, повноту, точність, справжність, підробку, юридичне значення векселів.

Також банк не відповідає за неплатоспроможність, недбалість, помилку тощо особи, якій згідно з інструкціями доручення на зберігання має

бути передано вексель. Зберігання векселів банк здійснює на підставі укладеного з довірительом договору про зберігання.

За здійснення операцій зі зберігання банк може утримувати на свою користь винагороду. Тариф банку обліковується за різними методами: залежно від часу зберігання, кількості векселів та номіналів векселів.

6.6.4 Купівля, продаж і обмін векселів за дорученням

Купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів банк здійснює на підставі договорів комісії та доручення. Потім для виконання комісійних договорів банк укладає з контрагентами договори купівлі, продажу і обміну векселів.

Прийом або передача банком куплених, проданих або обмінаних векселів здійснюється за реєстрами. Банк проводить юридичну експертизу векселів, та експертизу вексельних бланків. У разі підробки, неповного заповнення вексельних реквізитів, підписів осіб, що не мали на те повноваження тощо, банк відмовляє в проведенні комісійної угоди.

Банк, що здійснює комісійні угоди, виконує в цьому випадку функції торговця цінними паперами. Тому на його підрозділи, його документообіг поширюються усі вимоги не тільки Національного банку України, й Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Це стосується кваліфікаційних вимог до фахівців вексельних відділів банку та керівників установ банку, звітності, що подається Державній комісії, та до ведення номерів вексельних угод.

Перехід прав власності за векселем бажано оформляти бланковим індосаментом.

При купівлі векселів за дорученням клієнта банк може надавати останньому кредит або забезпечувати виконання його зобов'язань поручительством чи гарантією на загальних принципах банківського кредитування. При цьому банк бере на себе кредитний, а в певних випадках — і процентний ризики.

Наведений у Додатку 6.9 договір свідчить, що оплата векселя довірительом передусє даті виконання доручення. З іншого боку, банк має достатньо часу і можливість придбати вексель з відстрочкою платежу. Тобто при укладанні договору доручення фахівці банку передбачили майже усі ризики в цій угоді.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Наведіть механізм інкасування векселів.
2. Які види інкасо виділяють?
3. Розкрийте порядок бухгалтерського обліку інкасових операцій.

4. Охарактеризуйте процедури доміциляції векселя.
5. чому полягають особливості консультаційних послуг банку стосовно векселів.
6. Розкрийте механізм зберігання векселів.
7. Охарактеризуйте купівлю, продаж та обмін векселів за дорученням.

6.7 Організація роботи з вексями в банку

Відповідно до п. 1 глави 3 розділу 2 положення НБУ "Про операції банків з вексями" банк самостійно приймає рішення про організаційне забезпечення проведення операцій з вексями.

У Положенні та в низці інших нормативних документів НБУ офіційно закріплено також можливість філій банків здійснювати операції з вексями за умови отримання від головного банку — юридичної особи повноважень на здійснення всіх або окремих операцій у порядку, встановленому законодавством. Проведення філіями банків операцій з вексями передбачає не тільки підписання договорів їх керівниками, а й, в основному, учинення певних написів на самих вексях (зокрема, при авальованні векселів, акцепті тратт тощо).

З метою усунення персональної вексельної відповідальності керівника або головного бухгалтера філії банку, що підписав вексель без особливих повноважень, у Положенні передбачено необхідність вказівки на те, що вексель має бути підписаний саме на підставі довіреності (з обов'язковим зазначенням дати складання та її номера).

Банки повинні мати спеціалізований структурний підрозділ, основні функції якого полягають, зокрема, в координуванні здійснення установами банку операцій з вексями, контролі за дотриманням законодавства при здійсненні банком вексельних операцій та ін.

Як правило, вексельна робота в комерційному банку сконцентрована в одному підрозділі. Йдеться не тільки про суто банківські операції (врахування векселів, видачу кредитів під заставу векселів, інкасування тощо), а й про торгівлю вексями. Слід звернути увагу, що торгівля цінними паперами згідно зі статтею 4 Закону України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30. 10.96 є одним з видів професійної діяльності на ринку цінних паперів, здійснення якої потребує спеціального дозволу Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку. Торгівля вексями тут не є виключенням. Тому у випадку, коли сума операцій з торгівлі вексями перевищує 500 тис. грн. на квартал, банк повинен організувати діяльність вже у складі спеціалізованих організаційно відокремлених внутрішніх підрозділів.

З метою ефективного проведення вексельних операцій банк розробляє та затверджує організаційну структуру підрозділів та функціональну взаємодію між ними. Ця структура доповнюється розробкою положень, інструкцій, типових документів, технологічних карт тощо. Кожен співробітник має бути обізнаний зі своїми функціональними обов'язками та межами повноважень. Як правило, прийняття рішень за активними операціями банку здійснюється колегіальним кредитним комітетом. Цей орган також приймає усі рішення з питань оформлення кредиторської заборгованості векселями позичальника тощо.

Як приклад наведемо ймовірні функціональні обов'язки щодо роботи з векселями структурних підрозділів комерційного банку.

Відділ боргових зобов'язань відповідає:

- за загальну координацію операцій банку з векселями;
- оформлення первинних документів щодо операцій з векселями;
- ведення єдиної бази даних з операцій банку з векселями;
- ведення карток за довірчими операціями з векселями;
- підготовку звітності за операціями банку з векселями до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України і Національного банку України;

- ведення управлінського обліку операцій з векселями.

Функціями операційно-касового відділу є:

- зберігання бланків векселів та оформлених векселів у сховищі банку;
- видача векселів працівникам відділу боргових зобов'язань;
- продаж вексельних бланків клієнтам банку;
- видача вексельних бланків.

Управління бухгалтерського обліку та звітності (стосовно бухгалтерського обліку операцій з векселями):

- здійснення за розпорядженням працівників відділу боргових зобов'язань бухгалтерських проводок за операціями з векселями;
- ведення податкового обліку операцій банку з векселями;
- складання та надання внутрішнім та зовнішнім користувачам бухгалтерських звітів, форм, іншої документації щодо операцій банку з векселями.

Управління активно-пасивних операцій (стосовно кредитних операцій з векселями) відповідає:

- за прийняття заявок клієнтів на проведення кредитних операцій, в яких передбачається використання векселів (надання та одержання кредитів під заставу векселів, інші кредитні операції, що входять до безпосередньої компетенції управління активно-пасивних операцій);
- підготовку та оформлення первинних документів за кредитними

операціями з векселями;

— підготовку звітності для Національного банку України щодо кредитних операцій з векселями.

Функціями *казначейства* стосовно оперативного планування операцій з векселями в банку, є:

— підготовка висновків щодо відповідності операцій з векселями нормативам діяльності банку;

— підготовка звітів та іншої документації щодо виконання банком нормативів діяльності з урахуванням операцій з векселями.

Планово-економічне управління (стосовно стратегічного планування операцій з векселями) відповідає:

— за розробку та контроль впровадження цільових програм розвитку банку щодо операцій з векселями;

— за координацію роботи підрозділів банку при проведенні вексельних операцій з метою досягнення запланованих економічних показників діяльності;

— за пошук перспективних ринків для проведення операцій з векселями за регіонами, галузями, підприємствами.

Функціями *юридичного управління* щодо претензійної роботи з векселями є:

— розгляд та затвердження договорів щодо операцій з векселями;

— подання нотаріусам векселів для здійснення нотаріальних дій;

— підготовка юридичної документації з претензійно-позовної роботи, пов'язаної з векселями;

— представництво інтересів банку в цивільному та господарському суді при розгляданні спорів, що виникли при проведенні операцій з векселями.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які норми з організації роботи банку з векселями закріплено в положеннях НБУ?

2. У чому полягають функції окремих підрозділів банку стосовно роботи з векселями?

6.8 Експертиза векселів

Проведення всебічної експертизи векселів установами банків є дуже важливим елементом прийняття ефективних рішень на вексельному ринку та перепорою шахрайським діям на вексельному ринку країни.

Подальший розвиток вексельного ринку потребує гарантій дійсності векселів, що беруть участь в обігу, а також можливості ефективного та

термінового позову до суду про погашення боргових зобов'язань, оформлених простими і переказними векселями, та беззаперечного стягнення в подальшому заборгованості за рахунок активів та майна підприємств-боржників.

Робота з перевірки векселів умовно поділяється на три напрямки: юридична й економічна експертиза та експертиза бланків векселів.

При проведенні *юридичної експертизи векселів* (перевірка векселів з формальної сторони) необхідно перевіряти:

- наявність і правильність заповнення всіх реквізитів векселя і безперервність передаточних індосаментів;
- відповідність реквізитів і тексту векселя законодавству про вексельний обіг;
- дотримання змісту і юридичного значення тексту кожного реквізиту;
- дотримання товарного походження векселя;
- сумлінність володіння векселем;
- аналіз дійсності автографів посадових осіб, що поставили свої підписи від імені юридичних осіб, зобов'язаних за векселем;
- повноваження представників, які підписали вексель від імені пред'явника.

Пред'явник за вимогою банку має надавати йому належні докази, які підтверджують дієздатність і справжність підписів векседавців (трасантів) і акцептантів, а також підстави одержання векселя пред'явником.

Відсутність або неправильність хоча б одного обов'язкового реквізиту є підставою для невизнання документа векселем через дефект форми, якщо інше не буде встановлено судом.

Метою проведення *економічної експертизи* векселя є встановлення можливості його оплати в строк. У процесі експертизи аналізуються випадки відмови учасників ринку і осіб, зацікавлених у купівлі векселів саме цього емітента, від купівлі даного векселя з конкретним номером, відсутності яких-небудь супровідних документів, занадто велика кількість "одноденних" фірм у ланцюзі індосаментів, "неоднозначна" реакція емітента на спробу одержати яку-небудь інформацію за даним папером тощо.

При одержанні деяких векселів варто упевнитися в дієздатності, а іноді й існуванні емітента. Поряд з перевіркою кредитно- та платоспроможності пред'явника векселя банк повинен проаналізувати фінансове становище платника, індосантів, які не зняли з себе відповідальність безоборотним застереженням, і авалістів. Експертиза фінансової надійності зобов'язаних за векселем осіб включає:

- аналіз та оцінку фінансового становища векседавця (для простих

векселів), векселедавець і платника або акцептанта (для переказних векселів), а в разі можливості та необхідності — інших зобов'язаних за векселем осіб. Аналіз здійснюється на основі балансів та звітів про фінансові результати діяльності підприємства у динаміці за методологією оцінки фінансового стану позичальника, розробленою Національним банком України;

— визначення потенційної договірної ціни векселя, за якою банк купує (враховує), або приймає у заставу. При визначенні дисконту також враховуються облікова ставка НБУ, депозитна ставка банку, ставка KIBOR, оцінка фахівців тощо.

За даними МВС Росії понад половину збитків в кредитно-фінансовій системі цієї країни заподіюють підроблені цінні папери. В Україні подібної статистики немає, але шахрайські дії з векселями теж мають місце. Тому проведення на високопрофесійному рівні *експертизи бланків векселів* має велике значення. Вона охоплює:

- перевірку бланків векселів на дійсність;
- аналіз векселя на предмет фальсифікації, підробки або неправомірної зміни первинного тексту;
- перевірку документа на наявність фізичних пошкоджень бланків.

Перевірка бланків, на яких складено векселі, на дійсність зводиться до ідентифікації за допомогою технічних засобів елементів технічного захисту бланка і виявлення невідповідності елементів технічного захисту бланка параметрам. Перевірка бланка документа, що аналізується, на дійсність має на меті виявлення ознак фальсифікації документа.

Якщо в результаті зазначеної перевірки вдається виявити факт підробки, фальсифікації або відсутності хоча б одного елемента технічного захисту бланка, то такий факт за рішенням суду може стати підставою для визнання бланка недійсним.

Експертиза бланків векселів фахівцями відповідального підрозділу банку завершується складанням акта. Приклад висновків проведеної експертизи наведено у Додатку 6.10.

Слід зауважити, що на досить розвинутих вексельних ринках такий вид послуги, як проведення експертизи векселів (перевірка бланків, розрахунок дисконту, консультаційні послуги, перевірка на дійсність у емітента тощо) є самостійною банківською послугою, а не тільки складовою традиційних вексельних операцій банку як зараз в Україні.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які види експертизи векселів здійснюються в комерційних банках?
2. Розкрийте суть механізму та особливості проведення окремих видів експертиз.

Додаток А

**Договір
врахування векселів з реверсом**

м. Київ

25 грудня 2014 року

АТ "Український надійний банк" (далі — Банк) в особі голови правління Самуся Олега Борисовича, що діє на підставі Статуту (далі — Кредитор) та ТОВ "Гідропривод" в особі директора Мошика Мирослава Володимировича, що діє на підставі Статуту (далі — Позичальник), уклали цей Договір про таке:

1. Предмет Договору

1. Позичальник надає Кредитору для врахування з реверсом, а Позичальник враховує з реверсом на період з 25 грудня 2014 року до 25 січня 2003 року такі векселі:

Номер бланка	Вид	Векселедавець	Дата видачі	Термін погашення	Сума векселя, грн	Вартість врахування, грн
783378032256	Простий	ЗАТ "Сільгосп-техпостач"	25.11.2014	26.11.2015	150000,00	120000,00
783378032257					100000,00	80000,00

Загальна номінальна вартість векселів становить 250 000,00 (двісті п'ятдесят тисяч гривень 00 копійок).

Дисконт при врахуванні векселів становить 50 000,00 (п'ятдесят тисяч гривень 00 копійок). Кошти від врахування векселів Кредитора спрямовуються Позичальником за цільовим призначенням — на оплату за договором № 57/8 від 25 травня 2014 року.

Дисконт (премія) при реверсі становить 44 800,00 (сорок чотири тисячі вісімсот гривень 00 копійок). Кошти від реверсу векселів Позичальником спрямовуються на рахунок Кредитора

2. Права та обов'язки сторін**2.1. Кредитор зобов'язується:**

Прийняти векселі, зазначені у пункті 1.2 цього Договору, до врахування з реверсом за актом прийому-передачі.

Переказати протягом 2 банківських днів з дати підписання цього Договору суму врахування векселів за цільовим призначенням на рахунок ТОВ Гідропривод" п/р 260058006001 в СФ АТ "Український надійний банк" МФО 337956 код 05786694 з призначенням платежу "За векселі № 783378032256, 783378032257 за договором № б/н від 25 грудня 2014 року. Без ПДВ."

2.1.3. Повернути Позичальнику враховані векселі після здійснення ним реверсу. Повернення векселів здійснюється шляхом їх вручення представнику Позичальника за актом прийому-передачі.

2.2. Позичальник зобов'язується:

Передати Кредитору векселі, що підлягають врахуванню з реверсом, з бланковим індосаментом в день підписання цього Договору. Передача векселів здійснюється шляхом вручення векселів представнику Кредитора за актом прийому-передачі.

Здійснити реверс векселів, переказавши суму реверсу на рахунок Кредитора п/р 2020900100045 МФО 368590 код 22687964.

2.3. Кредитор має право:

Вимагати від Позичальника своєчасної передачі векселів, що підлягають врахуванню з реверсом.

Здійснювати перевірку дійсності вексельних бланків та відповідності форми векселів вимогам чинного законодавства України.

Вимагати від Позичальника своєчасного здійснення реверсу врахованих векселів.

2.4. Позичальник має право:

2.4.1. Вимагати від Кредитора своєчасного переказу суми врахування векселів.

2.4.2. Вимагати від Кредитора повернення векселів після здійснення реверсу.

3. Відповідальність сторін

3.1. Кредитор несе відповідальність:

За несвоєчасний переказ за цільовим призначенням суми врахування векселів в розмірі 0,1 % від суми переказу за кожен день несплати.

За неповернення векселів після здійснення Позичальником реверсу відповідно до вимог чинного законодавства України.

3.2. Позичальник несе відповідальність:

За несвоєчасне здійснення реверсу векселів в розмірі 0,2 % від суми переказу за кожен день нездійснення.

За дійсність векселів та відповідність їх форми вимогам чинного законодавства України в розмірі збитків Кредитора, спричинених недійсністю та (або) незаконністю векселів.

4. Порядок розрахунків

1. Кредитор протягом 2 операційних днів з дати підписання цього Договору переказує суму врахування векселів, що становить 250 000,00 (двісті п'ятдесят тисяч гривень 00 копійок), на рахунок ТОВ "Гідропривод" п/р 260058006001 в СФ АТ "Український надійний банк" МФО 337956 код

05786694 з призначенням платежу "За векселі № 783378032256, № 783378032257 за договором № б/н від 26 грудня 2014 року. Без ПДВ."

2.Позичальник 25 січня 2015 року переказує на рахунок Кредитора п/р 2020900100045 МФО 368590 код 22687964 суму реверсу, що становить 255 200,00 (двісті п'ятдесят п'ять тисяч двісті гривень 00 копійок).

5.Термін дії Договору

Цей Договір набуває чинності з дати підписання акта передачі векселів від Позичальника Кредитору і діє до повного виконання ними своїх зобов'язань.

У разі невиконання Позичальником умов пункту 2.2.1 Договір вважається таким, що не відбувся.

У разі припинення дії цього Договору за ініціативою однієї зі сторін ініціатор зобов'язаний не менше, ніж за два тижні до дати припинення дії Договору письмово повідомити про свої наміри іншій стороні.

6.Прикінцеві положення

Зміни і доповнення до тексту цього Договору вносяться сторонами шляхом підписання додаткових угод до нього, які є невід'ємною частиною цього Договору.

Правові взаємини сторін, не врегульовані прямо умовами цього Договору, вирішуються відповідно до чинного законодавства України.

Спори і суперечки, що виникли при виконанні цього Договору, вирішуються сторонами шляхом переговорів. Спори, не вирішені переговорним шляхом, вирішуються в Арбітражному суді в порядку, встановленому законодавством України.

Цей Договір складено у двох оригінальних примірниках — по одному для кожної зі сторін

Реквізити і підписи сторін

АТ "Український надійний ТОВ "Гідропривод" м. Суми,
банк м. Київ, пр. Героїв війни, 158. вул. Новомістенська, 33, оф. 9. п/р
МФО 368590 код 22687964 п/р 260058006001 в СФ АТ "Український
2020900100045 надійний банк" МФО 337956 код

Голова
_____Самусь О. Б.

Правління 05786694
Директор _____Мошик М.В.

Додаток Б

**Договір
застави векселів № 2002/32-126/застава**

м. Сміла

21 листопада 2014 року

Акціонерний банк "Український надійний банк" в особі директора Смілянської філії Державця Ігоря Олександровича, який діє на підставі Положення та довіреності Банку (далі — Заставотримач), і ТОВ "Лелека" в особі Петрунька Сергія Євгеновича, який діє на підставі Статуту (далі — Заставадавець), уклали цей Договір про таке:

1. Предмет Договору

1.1. Заставотримач приймає у забезпечення виконання зобов'язань Заставадавця за Кредитним договором № 2014/32-126, а Заставодавець передає векселі загальною номінальною вартістю 1500 тис. грн (півтора мільйони), згідно з таким переліком (далі за текстом — Векселі):

Вид век- селя	Векселеда- вець	Платник	Ремітент	Дата видачі	Термін по- гашення	Сума векселя, грн
Простий	ТОВ "Смілянські ковбаси"	АП АТЗТ "Будматеріали"	ТОВ "Сігма"	20.02.2014	25.03.2015	150 000,00

Заставна вартість Векселів за домовленістю сторін становить 60 (шістдесят) процентів від їх загальної номінальної вартості, що становить 90 000 (дев'яносто) тисяч гривень.

Передача Векселів у заставу здійснюється шляхом:

- вчинення Заставадавцем на Векселях бланкового індосаменту;
- вручення Векселів Заставотримачу за актом прийому-передачі.

2. Права та обов'язки Сторін

2.1. Заставадавець зобов'язується:

Вчинити на Векселях бланковий індосамент протягом двох календарних днів з дати підписання цього Договору.

Вручити представнику Заставотримача оригінали Векселів за актом прийому-передачі протягом 3 (трьох) днів з дати підписання цього Договору.

Надати Заставотримачу документи, що засвідчують виконання Заставадавцем своїх зобов'язань за Кредитним договором № 2014/32-126.

2.2. Заставотримач зобов'язується:

2.2.1 Прийняти Векселі у заставу в забезпечення зобов'язань Заставадавця за Кредитним договором № 2014/32-126 за актом прийому-передачі.

2.2.2 Не продавати Векселі та не передавати права на них іншим особам до дати закінчення дії Кредитного договору № 2014/32-126.

2.2.3 Повернути Векселі Заставадавцю протягом одного робочого дня з дати виконання ним зобов'язань за Кредитним договором № 2014/32-126, засвідченим документально.

2.3. Заставадавець має право:

Вимагати від Заставотримача повернення Векселів у разі документально засвідченого виконання своїх зобов'язань за Кредитним договором.

Вимагати від Заставотримача повернення залишку коштів від реалізації Векселів понад суму кредиту, процентів за його використання, штрафних санкцій та витрат Заставотримача в разі наявності такого залишку.

2.4. Заставотримач має право:

2.4.1. Вимагати від Заставадавця надання документальних підтверджень виконання ним умов Кредитного договору.

2.4.2. У разі невиконання, неповного або неналежного виконання Заставадавцем зобов'язань за Кредитним договором № 2014/32-126 вступити в права законного тримача заставлених Векселів і реалізувати їх в будь-який законний спосіб виходячи з міркувань найефективнішого відшкодування кредитних коштів.

У разі недостатності коштів, одержаних від реалізації заставлених Векселів або прав, що впливають з цих Векселів, звернути стягнення на інше майно Заставадавця.

Вимагати від Заставадавця надання документів та відомостей, що можуть вплинути на реалізацію прав законного тримача заставлених Векселів.

3. Відповідальність Сторін

3.1. Заставадавець несе відповідальність:

За справжність Векселів та відповідність їх форми вимогам чинного законодавства України в обсязі шкоди, заподіяної Заставотримачу через не справжність та (або) незаконність заставлених Векселів.

За ненадання Заставотримачу відомостей щодо обтяження заставлених Векселів додатковими зобов'язаннями в обсязі шкоди, заподіяної Заставотримачу ненаданням таких відомостей.

3.2. Заставотримач несе відповідальність:

3.2.1. За неповернення або несвоєчасне повернення заставлених Векселів при виконанні Заставадавцем зобов'язань за зазначеним Кредитним договором відповідно до чинного законодавства України.

3.2.2. За неповернення залишку суми, одержаної від реалізації Векселів або прав, що впливають з Векселів, в розмірі 0,5 процента за

кожен день несплати платежу від суми не переказаних коштів.

4. Звернення стягнення на Векселі

Заставотримач набуває права звернути стягнення на заставлені Векселі у випадку, коли в момент настання терміну виконання Заставадавцем зобов'язань за Кредитним договором № 2014/32-126 вони не будуть виконані, або будуть виконані неповністю або неналежним чином.

Заставотримач в порядку звернення стягнення на заставлені Векселі набуває прав їх законного держателя. Подальша реалізація цих прав може бути здійснена Заставотримачем на власний розсуд шляхом продажу, перезастави, врахування, врахування з реверсом Векселів або іншим способом, що дає можливість відшкодувати надані Заставадавцю кредитні кошти.

Кошти, одержані від реалізації прав на Векселі, зараховуються у погашення заборгованості Клієнта за Кредитним договором № 2014/32-126, а його зобов'язання вважаються виконаними на суму цих коштів.

5. Особливі умови

5.1. Векселі, надані у заставу за Кредитним договором № 2014/32-126 можуть бути замінені повністю або частково за взаємною домовленістю сторін.

5.2. Заставотримач має право вимагати заміни заставлених Векселів на інші або надання у забезпечення зобов'язань Заставадавця Кредитним договором додаткового покриття, якщо ринкова вартість заставлених Векселів протягом одного місяця знизилась більше ніж на 5 (п'ять) процентних пунктів.

5.3. Правові взаємини сторін, не врегульовані прямо умовами цього Договору, вирішуються відповідно до чинного законодавства України.

5.4. Спори і суперечки, що виникли при виконанні цього Договору, вирішуються сторонами шляхом переговорів. Спори, не вирішені переговорним шляхом, вирішуються в Арбітражному суді в порядку, встановленому законодавством України.

5.5. Цей Договір складено українською мовою у двох оригінальних примірниках — по одному для кожної зі сторін.

5.6. Цей Договір є невід'ємною частиною Кредитного договору № 2014/32-126.

5.7.

6. Термін дії Договору

6.1. Цей Договір набуває чинності з дати підписання і діє до моменту припинення дії Кредитного договору № 2014/32-126, невід'ємною частиною якого він є

Реквізити і підписи сторін

АТ "Український надійний банк",
Смілянська філія
м. Сміла,
вул. Полтавський шлях, 12
МФО 338590 код 22688964

п/р 29099000169

Директор _____ Державець І.О

ТОВ "Лелека"

м. Сміла,
вул. Спартаківська, 48
п/р 260058006021
у СФ АТ "Український
надійний банк"

МФО 338590 код 21386694

Директор _____ Петрунько С. Є.

Додаток В**Договір
про надання авалю № А-10-0702**

м.Київ

11 липня 2014 р.

АТ "Український надійний банк" в особі голови правління Самуся Олега Борисовича, що діє на підставі Статуту (далі — Банк), з одного боку, та ТОВ "Зернотрейд" (далі — Клієнт), в особі Директора Микитенка Романа Сергійовича, який діє на підставі Статуту, з іншого боку (далі — Сторони) уклали цей Договір про таке:

1.Предмет Договору

1.1 Банк надає Клієнту забезпечення платежу за векселем № 3208430701, а Клієнт зобов'язується відшкодувати Банку всі грошові кошти, витрачені Банком у зв'язку з виконанням цього Договору, та сплатити комісійну винагороду.

1.2 Забезпечення платежу за векселем надається у вигляді авалю на суму його номінальної вартості. Номінальна вартість векселя, що авалується Банком на умовах цього Договору, становить 7157,46 грн. (сім тисяч сто п'ятдесят сім гривень 46 коп.).

1.3 Клієнт сплачує Банку винагороду у сумі 375,00 грн. (триста сімдесят п'ять гривень 00 коп.).

1.4 Реквізити векселя, що авалується Банком згідно з цим договором, зазначені в Реєстрі пред'явлених до авалювання векселів, який є невід'ємною складовою частиною цього Договору.

1.5. Забезпеченням цього Договору є векселі номінальною вартістю 28 000 грн. (двадцять вісім тисяч гривень) ВАТ "Сумизернопром", шляхом передачі в заставу належних Клієнту на правах власності векселів відповідно до Договору застави векселів № 3-10-0702 від 11 липня 2002 року.

2.Права та обов'язки Сторін**2.1. Банк зобов'язаний:**

2.1.1.Після виконання Клієнтом умов п. 2.2.1—2.2.3 цього Договору та перевірки справжності й відповідності форми векселя вимогам чинного законодавства проставити на векселі відмітку про аваль.

2.1.2. Сплатити вексель у разі невиконання Клієнтом своїх зобов'язань платника за векселем та в разі його фактичного пред'явлення Банку.

2.1.3. Повідомити Клієнта про пред'явлення векселя до платежу і про його оплату.

2.1.4. Повернути векселі, надані Поручителем у заставу згідно з п.

2.2.2 цього Договору, в разі документально засвідченого:

— виконання Клієнтом своїх вексельних зобов'язань за авальованим Банком векселем;

— невикористання (анулювання) авальованого згідно з цим Договором векселя.

2.2. Клієнт зобов'язаний:

2.2.1. Пред'явити Банку для перевірки та вчинення відмітки про аваль вексель згідно з Реєстром пред'явлених до авальовання векселів.

2.2.2. Надати Банку в забезпечення виконання своїх зобов'язань за цим Договором векселі згідно з Договором застави протягом одного банківського дня з моменту укладення цього договору.

2.2.3. Сплатити вартість послуг Банку за надання авалю згідно п. 1.3 цього Договору на рахунок Банку № 29099000069 в АТ "Український надійний банк", МФО 368590, код 22687964 протягом 3 (трьох) банківських днів з моменту підписання цього Договору.

2.2.4. На першу вимогу Банку надати документи, які характеризують фінансовий стан та кредитоспроможність Клієнта.

2.2.5. При настанні строку платежу за векселем, авальованим Банком, належним чином виконати свої зобов'язання платника за векселем.

2.2.6. Інформувати Банк про здійснення платежу за векселем та надати копію документа, що підтверджує факт оплати векселя протягом 10 (десяти) банківських днів з моменту оплати векселя.

2.2.7. У разі виконання Банком зобов'язань аваліста — відшкодувати Банку грошові кошти, витрачені ним у зв'язку з виконанням цього Договору не пізніше 2 (двох) банківських днів після отримання повідомлення Банку.

2.3. Банк має право:

2.3.1. Відмовитись від оплати векселя, якщо при його перевірці виникають сумніви щодо дійсності бланку та правильності форми.

2.3.2. Вимагати від Клієнта надання всіх суттєвих відомостей щодо векселя, який авальюється.

2.3.3. Задовольнити в повному обсязі свої вимоги щодо Клієнта та відшкодувати витрати, що виникли у зв'язку з виконанням Банком своїх зобов'язань згідно з цим Договором, шляхом звернення стягнення на заставлені векселі згідно з Договором застави векселів № 3-10-0702 від 11 липня 2014 року.

2.4. Клієнт має право:

2.4.1. На отримання від Банку інформації щодо пред'явлення або непред'явлення авальованого векселя до оплати.

3. Відповідальність Сторін

3.1. Банк несе відповідальність:

3.1.1. За неналежне виконання п. 2.1.2 цього Договору з вини Банку згідно з чинним законодавством України.

3.2. Клієнт несе відповідальність:

3.2.1. За порушення умов п. 2.2.2, 2.2.3, 2.2.7 цього Договору — сплачує пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ, яка діяла в період дії цього Договору, від суми зобов'язань за кожний день прострочки.

3.2.2. За ненадання Банку суттєвих відомостей щодо авальованого векселя, які призвели до збитків Банку — в сумі збитків Банку, спричинених відсутністю відомостей.

4. Термін дії Договору

4.1. Цей Договір набуває чинності з моменту підписання його сторонами та діє до виконання ними своїх зобов'язань за ним.

4.2. Дія цього Договору не може бути припинена за ініціативою однієї зі Сторін після проставлення на векселі відмітки про аваль.

5. Прикінцеві положення

5.1. Сторони визнають, що факсимільні копії цього Договору та супровідних і додаткових документів до нього, крім копії авальованого векселя, мають юридичну силу.

5.2. Правові взаємини сторін, не врегульовані прямо умовами цього Договору, вирішуються відповідно до вимог чинного законодавства України.

5.3. Спори та суперечки щодо цього Договору вирішуються сторонами шляхом переговорів. Спори, не вирішені переговорним шляхом, вирішуються в Арбітражному суді в порядку, встановленому чинним законодавством України.

5.4. Зміни та доповнення до тексту цього Договору вносяться сторонами шляхом підписання додаткових угод до нього, які є невід'ємною складовою цього Договору.

5.5. Цей Договір складено у двох оригінальних примірниках, по одному для кожної зі Сторін.

6. Юридичні адреси і реквізити Сторін

АТ "Український надійний банк"
м. Київ, пр. Героїв війни, 158
МФО 368590, код 22687964
п/р 29099000069

ТОВ "Зернотрейд"
м. Суми, вул.
Замостянська, 12
п/р 260058006001
у СФ АТ "Український
надійний банк"
МФО 337956 код 21386694

Голова Правління _____ Самусь О.Б. Директор _____ Микитенко Р.С.

Додаток Г

Протокол оформлення заборгованості векселем

м. Суми

6 грудня 2014 року

АТ "Український надійний банк" в особі директора Сумської філії Скрипки Василя Петровича, що діє на підставі Положення про філію та довіреності (далі — Банк), з однієї сторони, та ПП "Модуль", в особі директора Мазило Тетяни Володимирівни, яка діє на підставі Статуту (далі — Дебітор), з другої сторони, підписали цей Протокол про таке:

1. Дебітор у погашення заборгованості за кредитним договором № 425 від 20 листопада 2001 року на суму 5000,00 (п'ять тисяч гривень 00 копійок) складає на користь Банку простий вексель з такими реквізитами:

№ бланка	Векседавець	Дата видачі	Термін погашення	Номінал, грн
783378032290	ПП "Модуль"	28.11.2014	28.05.2015	5000,00 разом з 14 % річних

2. Банк набуває статусу законного тримача векселя з усіма правами, передбаченими чинним законодавством України.

3. Банк зобов'язується:

3.1. Прийняти складений Дебітором на його користь вексель за актом прийому-передачі, який є невід'ємною частиною цього Договору, разом з оригінальним примірником реєстру випущених векселів, завіреного підписами керівника і головного бухгалтера Дебітора і відбитком його печатки.

3.2. Погасити в день одержання від Дебітора векселя за актом прийому-передачі заборгованість останнього за кредитним договором № 425 від 20 листопада **2001** на суму **5000,00** грн. (п'ять тисяч гривень **00** копійок).

4. Дебітор зобов'язується:

4.1. Скласти на користь Банку вексель і передати його представнику Банку за актом прийому-передачі в день підписання цього Протоколу.

4.2. Нести відповідальність за справжність вексельного бланка, відповідність векселя вимогам чинного законодавства, а також за вчасну оплату векселя в сумі шкоди, заподіяної Банку несправжністю, незаконністю або іншими дефектами векселя.

4.3. Сплатити при настанні терміну платежу суму векселя останньому тримачу, який доведе свої права на підставі формально безперервного ряду індосаментів.

5. Банк несе відповідальність за невиконання умов пункту 3.2 цього Протоколу відповідно до чинного законодавства України.

6.Клієнт несе відповідальність:

6.1. За невиконання умов пункту 4.1 цього Договору відповідно до чинного законодавства України.

6.2. За невиконання умов пункту 4.3 цього Договору відповідно до чинного законодавства України аж до безакцептного стягнення вексельної суми після опротестування векселя.

7. Цей Протокол набуває чинності з дати підписання сторонами акта прийому-передачі векселів відповідно до пункту 3.1.

8. Цей Протокол складено у двох оригінальних примірниках — по одному для кожної зі Сторін.

9. Сторони визнають, що факсимільні копії цього Протоколу та складених у зв'язку з ним документів мають юридичну силу.

10.Цей Протокол є невід'ємною частиною кредитного договору № 425 від 20 листопада 2014 року.

Реквізити Сторін**Банк:**

АТ "Український надійний банк"

Сумська філія

м. Суми, вул. Фрунзе, 22

п/р 2062900700121

МФО 337609, код 24011279

Директор _____ Скрипка В.П.

М. П.

Дебітор:

ПП "Модуль"

м. Суми, вул. Кірова, 6, оф. 46

п/р 26006005000121

в СФ АТ "Український

надійний банк"

МФО 337609, код 21566370

Директор _____ Мазило Т.В.

М. П.

Додаток Д

**Договір № _____
про інкасування векселів**

м. Київ "___" _____ 200_ року

Акціонерний поштово-пенсійний банк "Аваль" (далі — Банк) в особі голови правління Деркача Олександра Віталійовича, що діє на підставі Статуту, з однієї, та _____ (далі — Довіритель) в особі _____, що діє на підставі _____, з другої (далі — Сторони), підписали цей договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Довіритель доручає, а Банк приймає на себе зобов'язання з пред'явлення векселів у строк платникам, одержання належних платежів (інкасування) за векселями Довірителя, опротестування та отримання виконавчого напису на векселі у разі відмови платника сплатити за векселями відповідно до чинного Положення, затвердженого Національним банком України, та чинного законодавства України.

1.2. Всі необхідні умови здійснення інкасування векселів, а саме: реквізити платників, порядок та суми відшкодування витрат за відправку, отримання векселів, платежу за векселями (у випадку, коли платіж за векселем необхідно одержати в іншому місці, ніж місце складання договору), відшкодування витрат, пов'язаних з опротестуванням векселів, та одержання виконавчого напису обумовлюються у Заявці(ках), яка(кі) є невід'ємною частиною даного Договору (Додаток 1).

2. Права та обов'язки Сторін

2.1. Довіритель зобов'язується:

2.1.1. Щомісячно, не пізніше ____ числа кожного місяця, що передуює місяцю

проведення операцій з інкасуванням векселів, передавати в Банк векселі згідно із Заявкою (Додаток 1) на підставі акта прийому-передачі (Додаток 2), які є невід'ємною частиною цього Договору.

2.1.2. При передачі векселів здійснити передоручення на ім'я Банку шляхом здійснення напису на звороті векселя: "Сплатити за наказом АППБ "Аваль". Валюта на інкасо" та засвідчити цей напис підписами перших осіб (директора та головного бухгалтера) та печаткою юридичної особи Довірителя.

2.1.3. Сплачувати винагороду Банку за проведення операцій відповідно до Заявок, що додаються до даного Договору.

2.1.4. Відшкодувати Банку витрати, пов'язані з відправкою або отриманням векселів, платежу за вексями (у випадку, коли платіж за векселем необхідно одержати в іншому місці, ніж місце складання договору), з опротестуванням векселів та одержанням виконавчого напису на векселі.

2.2. Банк зобов'язується:

2.2.1. Прийняти веселі на підставі акта прийому-передачі та зробити відмітку в реєстрі про одержання векселів.

2.2.2. Протягом 2 (двох) банківських днів з моменту отримання коштів від платника за векселем перерахувати їх на поточний рахунок Довірителя № _____ в _____, МФО _____.

2.2.3. У разі неодержання платежу за векселем у встановлені чинним законодавством України строки подати вексель для опротестування від імені Довірителя. Якщо Довіритель не дав доручення Банку здійснити опротестування векся(ів), Банк повертає Довірителю неоплачений вексель.

2.2.4. Протягом 2 банківських днів з моменту виконання доручення повідомити про це Довірителя.

2.3. Банк має право:

2.3.1. На відшкодування витрат на відправку або отримання векся(ів), платежу за векселем(ями) (у випадку, коли платіж за векселем необхідно одержати в іншому місці ніж місце складання договору), опротестування векся(ів) та одержання виконавчого напису на векселі(ях).

2.3.2. На отримання винагороди за виконання доручення Довірителя.

2.3.3. На дострокове припинення дії Договору за наявності мотивованої відмови від виконання чергової Заявки після повного виконання вже наданих Заявок.

2.4. Банк не несе відповідальності:

2.4.1. За упушення або недоліки, допущені нотаріусом при опротестуванні векся(ів).

2.4.2. За відмову нотаріуса провести операцію опротестування векся(ів) та надання виконавчого напису.

2.4.3. За незалежні від Банку обставини, що можуть призвести до невігідних для Довірителя наслідків.

2.5. Довіритель гарантує, що векселі, які передаються на інкасо, мають законне походження, не знаходяться в заставі, не обтяжені іншими зобов'язаннями.

3. Порядок здійснення розрахунків

3.1. Розрахунки відбуваються відповідно до Заявки(вок), наданої(их)

Довірителем.

3.2. Щомісячно, не пізніше _____ числа кожного місяця, що передує місяцю

проведення операцій з інкасування векселів, Довіритель передає в Банк векселі згідно з реєстром на підставі акта прийому-передачі.

3.3. Після виконання Банком кожної Заявки Сторони складають акт про виконання робіт (Додаток 3), який оформлюється у двох примірниках, по одному для кожної зі Сторін, і є невід'ємною частиною даного Договору.

3.4. Розрахунки між Сторонами здійснюються щомісячно відповідно до умов цього Договору та Заявки(вок) до нього.

3.5. Всі розрахунки між Довірителем та Банком здійснюються в національній валюті України, в безготівковій формі, шляхом банківських переказів.

Для виконання умов цього Договору та Заявки (вок) до нього під "банківським днем" розуміють робочий день згідно із законодавством України, в який банки відкриті для проведення розрахункових операцій.

4. Відповідальність Сторін

4.1. У разі несвоєчасного виконання Банком своїх зобов'язань, передбачених п. 2.2.2 цього Договору, останній сплачує Довірителю пеню у розмірі 0,16 процента річних від суми простроченого платежу за кожний день прострочки.

4.2. Банк не відповідає за невиконання своїх зобов'язань згідно з умовами цього Договору у разі невиконання Довірителем своїх зобов'язань, передбачених п. 2.1 цього Договору.

<...>

9. Строк дії Договору

9.1. Договір вступає в силу з моменту підписання його Сторонами і діє до " _ " _____ 200_ року.

9.2. Строк дії цього Договору може бути продовжено за письмовою згодою Сторін

10. Юридичні адреси та реквізити Сторін

Банк

01011, м. Київ, вул. Лескова, 9

к/р 32002100501 в Головному управлінні НБУ

МФО300335

Код ЄДРПОУ 14305909

Рах.29098351

М. П.

Довіритель

М. П.

Додаток Е

Додаток № 1

до договору про інкасування векселів № _____ від «__» _____ 200__
року між Акціонерним поштово-пенсійним банком "Аваль"
та _____

ЗАЯВКА НА ОПЕРАЦІЇ З ВЕКСЕЛЯМИ № _____

м. Київ

«__» _____ 200__ року

	Вид векселя	
	Номер векселя	
	Операція, що проводиться	
	Необхідні умови проведення операції	
	Емітент	
	Код ЄДРПОУ	
	Номінальна сума векселів	
	Кількість векселів	
	Строк дії Заявки	
0	Дата передачі векселя(ів) у Банк	

Відповідальний представник Клієнта: _____

М.П.

Прийнято до виконання «__» _____ 200__ року

Відповідальний представник Банку: _____

М. П.

4. Банк повернув Довірителю такі векселі:

№ з/п	№ век- селя	Тип ве- кселя	Номинал векселя	Наймену- вання векселедавця	Наймену- вання платника	Дата скла- дання векселя	Дата платежу за векселем	Назва аваліста
1								
2								
3								

Загальна номінальна вартість векселів становить:

5. Банк одержав винагороду в розмірі _____

6. Банк отримав суму на відшкодування витрат у розмірі _____

7. Сторони одна до одної претензій не мають.

Відповідальний представник Довірителя _____

М.П.

Узгоджено " __ " _____ 200__ року

Відповідальний представник Банку _____

М.П.

Додаток 3

**Угода № _____
про доміциляцію векселів**

м. Донецьк

24 грудня 2014 р.

Акціонерне товариство "Український надійний банк" (далі — Банк) в особі директора Донецької філії Сотника Василя Трохимовича, що діє на підставі Положення про філію і доручення АТ "Український надійний банк", з одного боку, та ТОВ "Конструкторське металургійне бюро" (далі — Векселедавець) в особі Мишакіної Людмили Дмитрівни, що діє на підставі Статуту, з іншого боку (далі — Сторони), уклали цей Договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Векселедавець доручає, а Банк за встановлену в Договорі плату приймає на себе зобов'язання своєчасно й у належному обсязі проводити сплату (доміциляцію) векселів, що випускаються в обіг Векселедавцем.

1.2. Цей Договір регулює взаємини Сторін, що можуть виникнути в майбутньому.

2. Порядок здійснення угоди

2.1. Після підписання цього Договору Векселедавець відкриває в Банку вексельний рахунок № _____

2.2. Векселедавець направляє на даний рахунок грошові кошти, необхідні для забезпечення сплати векселя, що випускається, оплати послуг Банку, вартості вексельних бланків та інших поточних витрат.

2.3. При виникненні необхідності випустити в обіг вексель Векселедавець зобов'язаний письмово сповістити Банк за 5 (п'ять) банківських днів.

При цьому в письмовій заявці вказують:

- призначення платежу з позначкою: "Для оплати векселів № 337345067, 337345068, 337345069, 337345066 за розрахунками з ВАТ "Луганське металурги" за придбану металопродукцію відповідно до договору № 167/2 від 3 серпня 2014 р.";

- сума векселя;
- реквізити договору за розрахунками з ВАТ "Луганські металурги" (номер, дата угоди, ціна контракту та ін.), під який випускається вексель; копія Договору надається банку одночасно з поданням заявки;

2.4. Банк, одержавши зазначене вище письмове повідомлення, за умови достатності коштів на вексельному рахунку Векселедавця, робить повну сплату векселя.

3. Обов'язки сторін

3.1. Векселедавець зобов'язаний:

— надати Банкові грошові кошти для належного забезпечення векселя. Сума

- коштів має бути не меншою ніж сума векселя;
- вчасно надати Банкові письмове повідомлення про необхідність доміциляції векселя;
- оплатити послуги Банку з розрахунку 0,4 % (нуль цілих чотири десятих) процента від суми векселя.

3.2. Банк зобов'язаний:

- на прохання Векселедавця забезпечити бланками векселів та допомогти в їхньому оформленні;
- зробити доміциляцію векселя;
- сплатити вексель у момент його пред'явлення Банку за строком платежу;
- після оплати повернути Векселедавцеві погашені векселі.

4. Відповідальність сторін

4.1. Збитки, завдані Банку або Векселедавцеві у випадку невиконання або неналежного виконання однією зі Сторін своїх зобов'язань відповідно до умов цього Договору, відшкодовуються в порядку, установленому чинним законодавством України.

4.2. Банк не несе відповідальності перед Векселедавцем у випадку невиконання Векселедавцем своїх зобов'язань згідно з п. 3.1 цього Договору.

4.3. Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання зобов'язань за цим договором, якщо ці невиконання є наслідком об'єктивних обставин, що виникли після укладання Договору в результаті надзвичайно важливих подій, що їх Сторони не могли ні передбачати, ні змінити (форс-мажор).

5. Термін дії договору

5.1. Договір набирає сили з моменту його підписання Сторонами і діє до завершення всіх розрахунків за векселем.

Юридичні реквізити сторін

Банк		Векселедавець
АТ "Український банк", Донецька філія	надійний	ТОВ "Конструкторське металургійне бюро"
Директор _____	Сотник	Директор _____ Мишакіна
В.Т.		Л.Д.

Додаток I

**Договір доручення
купівлі векселів № К/125/10-02**

м. Суми

21 жовтня 2014 року

АТ "Український надійний банк" в особі директора Сумської філії Скрипки Василя Петровича, що діє на підставі Положення про філію та довіреності (далі — Повірений), з одного боку, та ТОВ "Матриця", в особі генерального директора Розумного Миколи Петровича, який діє на підставі Статуту (далі — Довіритель), з другого боку, уклали цей Договір про таке:

1. Предмет Договору

1.1. Довіритель доручає купити, а Повірений за винагороду приймає доручення купити від імені і за рахунок Довірителя векселі у кількості 1 (один) примірник загальною номінальною сумою 600 000,00 грн (шістсот тисяч гривень 00 копійок), а саме:

№ векся	Емітент	Ремітент	Дата складання	Дата погашення	Номінал, грн.
783374835572	ПП "Атлант", 22578695	ВАТ "Конотоп-ська база промтоварів"	25.03.2014	За пред'явленням	600 000,00

1.2. Договірна ціна купівлі векселів встановлюється в сумі **560 000,00** грн.(п'ятсот шістдесят тисяч гривень 00 копійок).

1.3. За угодою, укладеною Повірим з третьою особою, права та обов'язки набуває Довіритель.

2. Обов'язки Сторін

2.1. Довіритель зобов'язується:

2.1.1. Не пізніше 15 листопада 2014 року перерахувати договірну ціну купівлі векселів у сумі 560 000,00 грн (п'ятсот шістдесят тисяч гривень 00 копійок) на рахунок Повіреного № 29010000026 в СФ АТ "Український надійний банк", МФО 337609, код ЄДРПОУ 24011279.

2.1.2. Прийняти все виконане Повірим відповідно до умов цього Договору з подальшим підписанням Акта виконаних робіт.

2.1.3. Після проведення всіх взаєморозрахунків розглянути, затвердити та підписати Акт виконаних робіт Повіреного.

2.1.4. Протягом 2 банківських днів з моменту підписання акта виконаних робіт сплатити Повіреному винагороду в сумі 800,00 грн (вісімсот гривень 00 копійок), перерахувавши грошові кошти на рахунок Повіреного № 35784000001 в СФ АТ "Український надійний банк", МФО 337609, код ЄДРПОУ 24011279.

2.2. Повірений зобов'язується:

2.2.1. Не пізніше 20 листопада 2002 року виконати доручення Довірителя.

2.2.2. У випадку невиконання цього доручення щодо купівлі векселів у зазначений строк негайно повідомити про це Довірителя та за його розпорядженням протягом одного банківського дня повернути грошові кошти, що були перераховані на купівлю векселів.

2.2.3. Надати Довірителю Акт виконаних робіт, а також копію Договору купівлі-продажу векселів.

2.2.4. Після купівлі векселів передати їх за Актом прийому-передачі уповноваженому представнику Довірителя, який має довіреність та документ, що посвідчує його особу, в день його прибуття до Повіреного.

2.3. Довіритель має право:

2.3.1. Розірвати або призупинити дію цього Договору та повноваження Повіреного, прийнявши все виконане Повірим за цим Договором до отримання останнім повідомлення про розірвання.

2.4. Повірений має право:

2.4.1. Від імені Довірителя укласти Договір купівлі-продажу векселів на умовах цього Договору.

2.4.2. Відмовитись від виконання доручення Довірителя, якщо воно не може бути своєчасно виконане з незалежних від Повіреного причин, або у разі порушення Довірителем умов цього Договору.

3. Термін дії Договору

3.1. Цей Договір вступає в силу з моменту підписання та діє до виконання Сторонами своїх зобов'язань за ним.

3.2. Датою виконання зобов'язань Повіреного є дата фактичного перерахування грошових коштів Довірителю у повному обсязі.

3.3. У разі отримання Довірителем повідомлення Повіреного про неможливість виконати доручення Договір вважається припиненим з моменту отримання Довірителем такого повідомлення.

4. Інші умови

4.1. Сторони зобов'язуються забезпечити конфіденційність інформації, що стосується цього Договору.

4.2. Факсимільні копії цього Договору та інших пов'язаних з ним документів мають юридичну силу до моменту обміну оригіналами.

4.3. Зміни та доповнення до цього Договору вносяться у письмовій формі та оформлюються додатковими угодами до нього.

4.4. Сторони зобов'язуються вирішувати всі суперечки за цим Договором шляхом переговорів. Питання, не урегульовані шляхом переговорів, вирішуються в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Юридичні адреси та реквізити Сторін	
Повірений АТ "Український надійний банк", Сумська філія м. Суми, вул. Черепіна, 16 п/р 29010000026 МФО 337609, код 24011279 Директор _____ Скрипка В.П. М. П.	Довіритель ТОВ "Матриця" м. Суми, вул. 2-га Харківська, 1 п/р 26000003000101 в СФ АТ "Український надійний банк" МФО 337609, код 31066370 Директор _____ Розумний М.П. М. П.

Додаток К

АКТ
проведення перевірки векселів

м. Канів

16 жовтня 2014 р.

Відділ з роботи з недержавними цінними паперами Канівської філії ВАТ "Український надійний банк" провів перевірку векселів у кількості 2 (два) примірники сумарним номіналом 1 000 000,00 грн (один мільйон гривень 00 коп.) відповідно до такого переліку:

№ бланка	Векседавець	Ремітент	Дата емісії	Термін погашення	Номінал, грн
783878033140	ВАТ "Канівське	ВАТ "Київ-	17.10.201	18.12.2015	500 000,00
783878033141	ВО "Продмаш"	СпецАзот"	4		500 000,00

Для перевірки були надані такі документи: оригінали зазначених вище векселів.

В результаті перевірки було встановлено:

- вексельні бланки явних ознак недійсності не мають;
- підписи відповідальних осіб емітента з карткою зразків підпису звірені — підписи візуально збігаються;
- вексельні бланки оформлені відповідно до вимог чинного законодавства України;
- печатка та підписи векседавця на векселях чіткі, без виправлень;
- індосаментний ряд формально безперервний;
- застережень, які заперечують передачу шляхом індосаменту, немає.

Начальник відділу _____ (Касімова Л.М.)

Юрисконсульт _____ (Перчиков І.О.)

Відповідальний виконавець _____ (Тібеліус В.Е.)